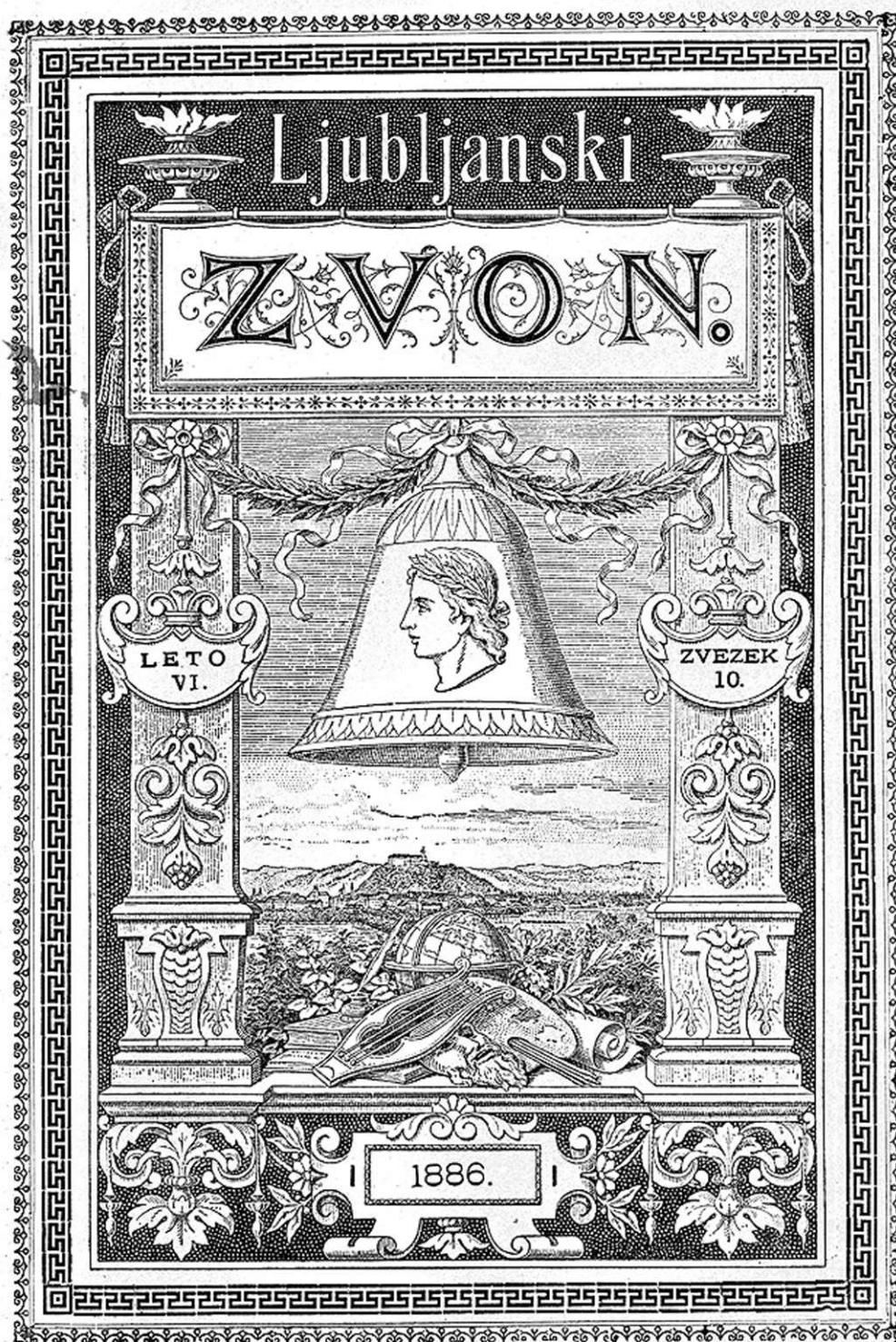

Vsebinska 10. zvezka:

1. K. Melan: Proximus tuus!	577
2. F. S.: Gospod s Preseka. Dramatična povest v petih dejanjih. (Dalje.)	579
3. J. Trdina: Bajke in povesti o Gorjancih 30. Doktor Benk	588
4. Josip Jurčič: Slovenski svetec in učitelj. Zgodovinski roman. XII. „Udri srako!“ XIII. Mir Forchheimski.	596
5. I. Vrhovec: Iz domače zgodovine. VIII. Tlaka	606
6. Rádinski: Ob mórskem obrežji. Pesem	613
7. J. Cimperman: Kristáli, Soneti	614
8. F. Kavčič: Slavni vojaki slovenski. III.	615
9. Nenád. Na sveti večer. Slika iz tržaškega življenja	619
10. P. pl. Radics: O šetališčih mesta ljubljanskega. Zgodovinski spomini	626
11. E. Lah: Zemljepisne črtice. IV. Tržič	631
12. J. Kržišnik: Ločitev. Pesem	636
13. J. Kržišnik: Nevesta. Pesem	637
14. Listek: Slovensk rokopis s 1799. leta. — Poljedelski zakonj. — „Pro Slavia.“ — Hrvaška književnost.	640

Opozárjamo gg. četrletne naročnike, da jim je naročnina potekla že z zadnjo številko. Prosimo jih, naj blagoizvolijo v kratkem doposlati naročnino, ako želé naš list še nadalje prejemati.

Upravištvo „Ljubljanskega Zvona“.

Knjigar in tiskar Kleinmayr et Bamberg v Ljubljani je današnjemu zvezku „Ljubljanskega Zvona“ priložil inserat, na katerega s tem opozárjamo vse svoje naročnike. — Kakor je že sam inserat izboren zdelek tipografske umetnosti, tako se tudi vse knjige, ki izhajajo iz Bambergove tiskarne, odlikujejo po izredni lepoti, ličnosti in tiskovni dovršenosti. Omenjamo samo Gregorčičevih „Poeziji“, Funtkovega „Zlatoroga“ i. dr. Sploh je pa g. Bamberg zadnja leta založil toliko slovenskih knjig in tako važnih (n. pr. skoro vse srednje-šolske knjige slovenske), da za to svoje delovanje v polni meri zasluži vsega našega priznavanja.

Ljubljanski ZVON

Leposloven in znanstven list.

Štev. 10.

V Ljubljani, 1. oktobra 1886.

Leto VI.

Proximus tuus!

Bogdanu odpravi se revež Adam,
Gre prosit ga nujne pomoči.
„Prijatelj, potreba priganja me k Vam,
Družina domá solze toči!
Posodi, prijatelj, mi nekaj srebrá,
Da rešil se bom oderuha;
Da kupim si moke, da skuham soká,
In spečem otrokom še kruha.
Odkar je bil božič, še nisem šel v mlin,
In nismo še kruha imeli,
Tem več pa prebili smo vsi bolečin;
Solí celo v hiši ni celi!
Že v tretje zasijal sinoči mi bled
Je mesec na gladne otroke,
Kjer lakot je vtisnola žalosten sled,
Sled béde in toge globoke.
Po časnikih čita se tvoje ime,
Slaviš se dobrotnikom javnim;
O prosim, posuši še moje solzé,
Podpri me v življenji težavnem!“ —
„O žal, prijatelj, prišel bi bil prej.
Sedaj pač mi dojdeš prekasno.
Pokrij se; — za manoj! — tu v knjigo poglej,
Tu vse je zapisano jasno:
Pred tednom poslal sem stoták v samostan,
Da kupi se mašna obleka
Za maše, ki bodo se brale vsak dan
Za grešnega mene človeka!
Zvonik se popravljál bo drugo pomlad,
Prenizek nam zdi se po fari;
Odštel sem mu svoto v povišek prav rad,
Skopuštvá me sam Bog obvari!

Zato ne zameri, prijatelj Adam,
Da danes ne morem ti vstreči!
Resnično, tvoje poštenje poznam
In vem, da ne gre ti po sreči!“ —
Adam se zahvali in dalje hití,
Da pride k sosedu Hvalanu,
Pomoči poprosi ga solznih očí:
„Pomagaj, prijatelj, zemljanu!
Nesreča me tare od mraka do dné
In béda od dneva do mraka;
Posuši, prijatelj, družini solzé,
Ki tožna doma jih pretaka.
Posodi, posodi mi nekaj drvá,
Da v hiši peč mrzlo ogrejem;
Družina nedolžna mi tam trepetá,
Drva ti spomladi odštejem.“ —
„Prijatelj, da nisi prišel mi poprej,
Prav žal mi je, rad bi ti vstregel.
Tu bila so — mesto je prazno — poglej,
Sinoči je hlapec zapregel
In peljal jih tjà je na bližnjo goró,
Kjer so se kresovi kurili,
Kresovi veliki za slavno glavó;
Bog tebi pomaga naj v sili!“
Solzó si obriše in dalje hití —
Do svojega brata prihodi
In prosi: „Oh, brate, kri moje krvi,
Usmiljen, brat, danes mi bodi!
Odpri mi srce in odpri mi roko,
Hvaležen ti bodem do groba
In večni Bog tisočkrat plačál ti bo,
Ko zdavna že jaz bom — trohnoba.

Družina domá mi od glada medlí —
 Na slami mi deca premira,
 Raztrgana deca, in milo ječí —
 V obupu mi žena umira.
 O daj mi, moj bratec, kos kruha za njó,
 Obleke za gole otroke!
 Domóv se povrnem koj z mirno vestjó,
 Vse rešim iz toge globoke.“

A tudi pri bratu je prosil zamán
 Pomoči; oj, kje si rešenje!
 K večeru še nagnol že kratek je dan,
 Marijno se čuje zvonjenje.
 Obupan Adam od brata hiti,
 In siva megla ga objame;
 Razbeljeno čelo mu ona hladi,
 Usmiljena v varstvo ga vzame. —
 Na križempotu sredi poljá
 Adam nesrečni se zgrudi;
 Utrujena noga koraka ne dá,
 Premrli so drugi vsi udi.
 Tako zapuščen na sredi poljá
 Onagan, utrujen premira:
 Čutečega zánj pač ni ga srcá,
 Še brata oko ga prezira!
 Le mrak večerni sivomeglén
 Usmiljen trpina pokriva,
 Hladí obraz mu smrtnozelén,
 V težavah že pót ga zaliva.
 O smrtni pót, ti mrzli pót,
 O kani na srce mu vroče!
 In tam mu ohladi žareči kot
 Družinske ljubezni prevroče!
 Pogási ti, kar v njem gorí,
 Trpeti mu več ni mogoče!
 Družina mu lačna domá medlí
 In ni je usmiljene kože!
 Ljudij je iskal, a našel zverí
 Oblečene v svilena krila,
 A v prsih trd jim kamen leži,
 Ki ni ga ljubezen stvarila.
 Zato pa je tudi ne pozná
 Ljubezni na zemlji do brata
 In če ga je konec — le bode naj ga,
 Povsod so zaprta mu vrata. —

Po mrzlem polji pride Gobár,
 Čez ramo mu visi bisaga.
 Ves dan je prosil za božji dar
 In hitel od praga do praga.

Povsod mu duri odprte stojé,
 Mesá se mu polnijo vreče;
 Gobár pa berati in večje ne vé
 Nikjer od njegove si sreče.
 „Oj, ti nesreča, kaj pa tó?
 Tu nekdo preveč je naložil,
 In to mu je vtrudilo težko nogó,
 Da se je po snegu položil.
 He, brate, kvišku, hajdi naprej,
 Jaz, stari Gobár, sem pri tebi. —
 Za Boga, Adam, o poglej ga, poglej,
 In kar nič ne pride si k sebi,
 Adam, ná! — enkrát ga požri,
 Takoj se ti duša ogreje. — —
 Izvrsten je, prav po slivah diši
 In barve, kot voda, čisteje.“
 Adamu zdravilo ogreje kri,
 Čvrsteje že bije mu žila;
 In težke obrvi odprejo oči,
 Zavest se mu je povrnila.
 „O kaj, prijatelj, me dramiš iz sanj,
 Me kličeš v življenje težavno,
 Ki skoraj sem že pozabil bil nánj
 Leže v nezavesti tu ravno.
 Domóv sem hitel tolažit ženó,
 Tolažit nedolžne otroke;
 In lakota je hitela z menó,
 Obupnost držala se roke.
 Tu-lé sta pa padli naenkrat obe
 Čez revnega mene — Adama
 In lakot mi močna spodbije noge,
 Obupnost pa davi me sama!“
 „Ná! le še ogrej si dušo enkrát,
 Prigrizni pa skorjico kruha,
 Potem pa tvoj jaz danes bom svät
 Če — ni te sram potepuha.“
 Adam oprt na Gobárja ramó
 Se vrne k nesrečni družini,
 Objokano našla sta in plašnó
 Siroto v ti solzni dolini.
 Med tem ko Adam je pomoči iskal,
 Denarja, drvá in obleke,
 Bog smrtnega séla je k ženi poslal,
 Ki s saboj jo vzel je na veke.
 Adam poskuša s tresočo rokó,
 Da kosček trščice zapali.
 „Oh, ata, li kaj za večerjo nam bó?“
 Otroci so milo vprašali.

„Opoludne mama so nekaj drobtin
Za južno rekoč nam podali:
Ko ata se vrnejo, pojdejo v mlin
In — padli so in so zaspali.“
Berač med tem pa božje darí
Poklada otrokom na slamo.

„Otroci, le jejte, kakor vam diši,
V obilnosti vsega imamo!“
In sivo suknjo polno šivá
Si sleče, otroke odene;
Adamu še poln mošnjiček podá,
In — zginil je v noč kakor pene! —

K. Melan.

Gospod s Preseka.

Dramatična povest v petih dejanjih.

Spisal F. S.

Tretje dejanje.

Viteška dvorana na Preseku, po stenah orožje in oklepi.

Prvi prizor.

Mina (gosposko opravljena, od kraja plašno): Vendar jedenkrat, da po gradu pogledam! To je viteška dvorana! Tukaj se menda vsaj kaj vidi. — Ali me ni nihče zapazil? Tako me stražijo, kakor bi bila jetnica. — (Ogleduje po dvorani, vmes govori): Res, čudna in nespametna šega je ta, da mlada nevesta prve tri tedne ne sme drugam, nego iz sobe na vrt in od tod nazaj. Iz našega vrta se pa nikamor drugam ne vidi, kakor v goro. Ta gospôda — samó železni vitezi — tukaj na ogerski meji imajo že bolj turške šege — tam na Turškem, pravijo, da žena nikamor ne smé. — Samó meči in ščiti.

A zdaj pa pogledam skozi okno v beli svet; kako krasna je ta planjava — in zadaj sinje goré! Kako podoben je ta kraj moji domačiji! Moji domačiji, katero sem zapustila. Ali je še moja domačija? O stari oče, kaj morate trpeti, zapustila sem Vas brez glasú. A ko bi vedeli, da sem srečna, i Vi bi bili veseli. Pa saj kmalu pridete sem. kaj! Rekel je, da je že poslal po Vas. Kako bode lepo, kadar pridete. Jaz gospá, a oče moj bodo za starega graščáka. —

Pa kje je moj mož? Tri dni ga že ni. Od dóma je šel, pa ni nič povedal. Prav huda sem nánj, ko ga tako ljubim. Saj je pa zares dober mož, i on mene ljubi. Tod po ti ravni cesti mora priti. Kar tukaj ga počakam, da ga že od daleč pozdravim. (Med zadnjimi besedami je prišel gospod s Preseka, katerega ni zapazila ter jo opazuje od vhoda.)

Drugi prizor.

Mina. Gospod.

Gospod (stopi k nji): Ti si tukaj?*Mina* (ga hoče objeti): Tako dolgo te ni bilo, ljubi mož!*Gospod* (nazaj stopivši): Kaj delaš tukaj, ko ni še čas? Kako si prišla semkaj? Prelomila si šege naše zemlje, a zato ti bodi kazen, da te ne poljubim.*Mina*: Dolgo te ni bilo in nisem vedela, kaj bi počela, pa sem prišla prav sedaj v to dvorano.*Gospod*: Bil sem pri sosedih, a danes pridejo v gosti semkaj. Seznanil te bom ž njimi tukaj v ti dvorani. Pripravljena bodi! Sedaj pa pojdi v svojo sobo ter čakaj povelja mojega.*Mina*: Trd si danes in osoren, a jaz ubogam.*Gospod*: Pojdi (pod pazduho jo pelje do vrat dvorane, potem se vrne). Kraja ni spoznala. Komedijska bo popolna. Hlapci!

Tretji prizor.

Od kraja gospod; — dva hlapca.

Gospod: Vitezi sosedje pridejo danes v gosti. Prinesite mizo sem in stole. Najboljše vino naj se toči! Le brž, že dohajajo. (Odide; hlapca nosita opravo in vinsko posodo na mizo.)*Prvi Hlapec*: Kod je hodil?*Drugi hlapec*: Da te sliši, ko tako vprašaš, ubil bi te. To nam nič mari ne sme biti.*Prvi hlapec*: To pa menda smem povedati, da bomo danes tudi mi pili.*Drugi hlapec*: To pa to, in „živio“ bomo kričali, ko se bodo gospôda stráni vozili.*Prvi hlapec*: Če te ne vrže prej v temnico.*Drugi hlapec*: Naj me! Že so tukaj!

Četrty prizor.

Trije vitezi od jedne, gospod od druge strani, hlapca stopita k izhodom.

Gospod: Hvala vam in meni čast, sosedje plemeniti, da ste précej prišli. Moj dom je vaš dom, ko ste tukaj — in kar imam, bodi vaše, ako poželite.*Prvi vitez*: V tem grádu je gostoljubje od starih že domá. In ti, novi gospodar, si vrl sin očetov.*Gospod*: Ta dvorana vé zgodovino mojega rodú. Vitezi hrabri, pozdravljam vas ter izpijem to čašo do dna. (Izpijó.)

Prvi vitez: Nu, zdaj bomo pa vendar čuli že, kako se ljubi tam na rimsko-nemškem dvoru, in videli ljubico, ki misli, da je žena.

Drugi vitez: Nu, zdaj jo pa pripelji!

Tretji vitez: Ali da se spodobno pripravimo, izpij vsak svojo kupo. (Izpijó.)

Gospod: Précej, gospôda! Da niste videli še take kmetice, sem vam porok — niti take gospé, kakor je ta. Krasota in ljubeznivost zjedinjeni sta v nji, ko na Venerinem lici. In tako nežno zna stiskati na mehke prsi, da se umrjočemu človeku v glavi zvrtil in očaran pije slast z njenih usten.

Prvi vitez: Ha, tako zabavo hvalim. Čemu so sicer dekleta iz naroda? Meni se to zdi, kakor lov na divjačino. Divjačina ni za kmetški golt, zato je naša, a lepa ženska se kmetu ne spodobi, da bi jo imel. Ker je pa za to na svetu, da služi možu — mora služiti nam. To je jasno.

Drugi vitez: Glej, ti modri sosed, ti bodeš vednostno podprl, kako velja slepariti dekleta. In sleparstvo je — to se mora priznati. Seveda, zelo zanimivo. Čestitam ti, gospodar s Preseka — daj, kaži nam malo svojo ženko!

Gospod: Dà, jaz sem devici srce ukanil in ljubi me še zdaj resnično. Nu, jaz imam dovolj te ljubezni — želim si izpremembe. — Dakle, čujte gospôda! Obljubil sem zali Mini, da se ji bodo klanjali vitezi, a kmetje, da ji bodo donašali desetino. Vi, gospôda sodelujte klanjanju — za kmeta sem sam skrbel. Ob enem pa hočem vsi komediji narediti konec, kajti jaz imam te zabave dosti. Ako bi se kateremu med čestitimi gosti poljubilo biti naslednikom ljubezni moje, naj se ji prikupi. Danes zve, da sem se je naveličal in da ni moja žena. Upam, dragi gosti, da vam s tem osladim denašnjo zabavo.

Prvi vitez: Živel naš gostoljubni prijatelj! Izpraznimo čaše na njegovo zdravje!

Vsi vitezi: Na zdravje! (Izpijó.)

Gospod: Semkaj Vam jo pripeljem, malo potrpite. (Odide.)

Peti prizor.

Prejšnji. Mina.

Prvi vitez: Ta je od vraga. Jaz pravim, da bode naš voditelj. Vpeljava se izborno. A Mini se danes jaz pridobrikam.

Tretji vitez: I jaz.

Drugi vitez: Že gresta.

Gospod (pripelje Mino za roko): Ne boj se, srce moje, tukaj so vitezi, naši gostje, klanjali se ti bodo. Gospôda tovariši, mala moja Minka!

Drugi vitez: Ta je zares gospá! Nobene naših plemenitih ne poznam tako ponosno stopajoče.

Tretji vitez: To je lepota!

Prvi vitez: Gospá milostiva, vsprejmite udanost mojo!

Mina: Gospod moj soprog želi, da vas tukaj pozdravim. Dobro došli na našem gradu, plemeniti sosedje!

Prvi vitez: Gospá, izvolite semkaj sesti! (Posadi jo.) Jaz sem Vaš služabnik, Vaš rob. Srce in meč Vam polagam pred noge — ukazujte mi!

Mina: Z Vašim srcem nimam kaj početi, vitez! Primljam pa Vašo pomoč záse in za soproga, ako je bode treba. Bog ne daj, da bi je bilo treba kedaj.

Tretji vitez: O gospá, Mina, mala, zala! Jaz pa pravim, da bi bilo še boljše, ako vsprejmete tudi njegovo srce — ali pa moje, kakor Vam drago. Svetel grad imam tudi jaz in bela pregrinjala — za njimi se tako skrivnostno ljubi. Krasna Minka, i moje srce burno bije — záte krasno dete!

Mina: Vaša šala, gospod, se mi ne zdi lepa. Kaj tako govorite Vi svojim ženskam — oprostite: Vašim gospém in gospodičnam? Jaz sem mislila, da se zakon spoštuje i pri Vas — pri nas.

Drugi vitez: Zakon? Dà, gospá Mina, ta se spoštuje — vsaj na videz — pri nas; kako pa pri Vas na kmetih, tudi samó na videz?

Mina: Zdi se mi, da ga niti na videz ne spoštujete.

Prvi vitez: Le stoj, Mina — o milostna gospá — zdaj bomo naredili tak zakon, da bode trajal samó tako dolgo, dokler se bo komu poljubilo. In ti, Mina, si menda prva tako omožena, zato se ti zdaj jaz ponujam.

Mina: Na te šale Vam ne znam odgovarjati.

Gospod: Zna se ti, da nisi vajena takih poklonov. Ali tako je naša šega.

Mina: Jaz se je težko privadim.

Prvi vitez: O, gospá, vse pojde s časom. Časil si človek več domišlja, nego je res.

Mina: Tak človek ste pač Vi, gospod vitez, ki ste si domislili celó nove vrste zakon. Moja domišljija se ne upa tako daleč.

Drugi vitez: Ali se ni Vaša domišljija še nikoli s tem pečala, kako bi bilo, ko bi ne bili več gospá s Preseka, ampak nič več kot poprej — samó zala Mina?

Mina: S Preseka? Jaz Vas ne umem, zakaj tako z menoj govorite? (Vstane.)

Prvi vitez: Mina, daj se objeti in — bodi moja!

Mina: Gospod soprog, varujte svojo ženo — Vaši pijani tovariši jo žalijo!

Gospod: Nič se ne boj, ljubo dete — vitezi se ti klanjajo.

Mina: Ali jaz takega klanjanja ne umem in ne trpim! (Hoče iti.)

Tretji vitez: Ne ubežiš nam, pridemo za teboj. Ti pojdeš z nami, zala Mina!

Gospod (jo pelje nazaj v dvorano): Vidim, da ti je dovolj tega poklonjevanja naših plemenitih vitezov. Nu, jedna mojih obljub je izpolnjena. Počestili so te plemeniti gospodje s svojo udanostjo.

Mina: Kako se danes strašno vedeš proti meni!

Gospod: Pa jaz sem ti obljubil, da ti pripeljem očeta tvojega na grad. Tudi to obljubo hočem izpolniti danes.

Mina: O — vendar jedenkrat — srčna hvala ti — pelji me k očetu!

Gospod: Semkaj pride, pozor, gospôda!

Mina: Nikar — še njega bodo žalili. Jaz grem. (Hoče iti.)

Gospod: Ostani! (Stražniku): Pripelji kmeta!

Tretji vitez: To bode zanimivo opazovanje, kako se bode vedel kmet, ki méni, da ima graščaka za zeta. Kakor sam graščak — kaj pa!

Mina: Gospod soprog, vidiš — že ga zasmehujejo. Pústi me, da grem k njemu.

Gospod: Ostani!

Drugi vitez: K mizi séde in bratovščino bomo pili.

Prvi vitez: Za viteza ga hočemo udariti.

Mina: To je grozno! In Vi, gospod, pustite zasramovati mene in potem še očeta mojega? Kaj to pomenja? Gospodje, Vi zlorabite gostoljubnost!

Šesti prizor.

Prejšnji, Podsteneec, katerega pripelje strežnik, ponižno vstopi, ne ugleda Mine.

Mina: Ože! (Podsteneec je ne sliši.)

Gospod: Dobro, da ste prišli précej, kakor sem Vam ukazal.

Podsteneec: Ko ukaže gospôda, ubogati je kmetu. Tako je bilo prej, tako bode menda tudi sedaj, ko ste Vi novi gospodar na Preseku.

Mina: Na Preseku? Že zopet, kje sem, moj Bog!

Podsteneec: To je moje hčere glas! (Zagleda jo, obrnivši se za glasom).

Gospod: Dà, to je Vaša hči. Čul sem, da jo iščete in da pravijo, da jo je Turek vzel, in da v Carigradu služi samemu sultanu. Tukaj je pri nas in se dobro zabava. Le glejte jo, kako je gosposka. Veselje sem Vam hotel narediti, zato sem Vas poklical.

Mina: Odpustite, oče, da sem Vas zapustila, a ne povedala, kam grem. V skrbah ste bili — zdaj pa ostanete tukaj pri nas.

Podsteneč: To ni več moja Mina. Da bi jaz pri tebi ostal — ti naložnica gosposka — in gledal sramoto tvojo in svojo? Le bodi, kjer si, s tem gosposkim krilom! — Če ste me samó zato klicali — zdaj sem pa opravil, gospod! (Hoče iti.)

Mina (bolešno): Oh — ne tako oče — povej gospodar, da sem poročena tvoja žena.

Prvi vitez: Zala Mina, s tvojo gosposčino tukaj gré h koncu. Mari vsprejmi mojo ponudbo — pojdi z mano!

Podsteneč: Nu, vidiš, tako si poročena! Jeden te podaja drugemu. Da sem doživel tako sramoto! Hujša je, nego bi te bil Turek vzel.

Tretji vitez: Prekleti kmet, zabavlja — namesto da bi bil vesel, da je gospod milostivo uprl svoj pogled v njegov zarod. Presekar, ali ga ne boš dal preteptsti?

Podsteneč: Jaz cenim čast, katero ste mi izkazali, visoki gospodje! Ali mene pri Vaši zabavi treba ni. Dovolj, da Vas vidi Bog — kazen njegova Vas zadeni! (Odide, tretji vitez skoči za njim.)

Gospod: Pústi ga, naj gre! Vedel sem, kako bode. Zato sem že poprej ukazal hlapcem, da mu jih naložé na pleča, kadar pojde iz grada.

Mina: Je li to vse resnica, kar vidim in čujem? Strah in groza, kaj se godí z menój!

Gospod: Vse ti bode jasno, Mina, poročena moja žena — ha, ha — précej pride pater, ki te je z menój poročil. (Zakliče): Pisár!

Sedmi prizor.

Prejšnji. Veper.

Veper: Pokorni služabnik sem, gospodje! Aha, že vem. Sedajle bode treba ti-le zali Mini možjane poravnati. Kaj želiš zvedeti, Minka, saj me vendar še poznaš, kàj ne?

Mina: Béži, hudoba! Je li prikazen, je li resnica, da sem na Preseku?

Prvi vitez: Ta še dvoji! Stopi semkaj k temu oknu! Vidiš tam-le znani zvonik Št. Jarnejski in doli na holmu belo cerkev in zadaj savske gore!

Mina: Gorjé, strašno sem prevarjena! Kaj še zvem!

Veper: O zanimivo stvar! Veš, kdo te je poročil? Jaz! Umeš li, kaj je to!

Mina: Ti, pošast, osleparil si Boga, ko si véro zatajil in samostan zapustil. Kaj bi mene ne — ubogo žensko! Povej, gospod s Preseka, ali kaj si, je li res?

Veper: Jaz ti povem! Sáma ti si imela misel, da se sklepa zakon, ko smo tukaj v kapelici igrali veliko burko s teboj. Ni gospod, ni jaz nisva imela namena, da se zakon sklene. Veš ti, lepa Mina — tako se sesvedrá trdim buticam pamet, da se potlej ne branijo tega, za kar so.

Mina: Spoznavam — istino govoriš. Že menih si kazal, da nisi pride — da si to storil, ti je podobno in verujem. In ta gospod iz daljne tujine, ki me je iskal po vsem svetu, da je — slepar! O volk, ki te zdaj črtim iz vse duše; — in prej sem ga ljubila — ljubila — oh, nesrečna ženska! (Zgrudi se na stol.)

Gospod: Zdaj veš, kaj si bila in kaj si zdaj — tukaj na gradu. Tvoj stari prav pravi — ti si naložnica. Hm, Mina, kako si tudi mogla misliti ti — kmetška hči, da te išče in vzame gospod? Lepa si, kot rosna roža, res je, a rože se naveličamo in vržemo jo stráni. Jaz sem tebe utrgal, kakor lepo rožo, ali sedaj te nečem več. Zdaj veš, kaj si! Vendar ne misli, da te vržem stráni, kakor rožo. V gradu ostani in moja bodi, kakor do sedaj. To sevéda, moja ljubica bode tako čislana tukaj, kakor bi bila in bode nekdanj gospodinja tega grada. Potlej, sevéda, ko pride prava gospodinja — ti je pot odprt. Ali, če mi poveš, kje bodeš — še potlej te kedaj obiščem.

Prvi vitez: Mina, slišiš, grad moj ti je odprt — kadar prideš, odprt — zmerom odprt!

Tretji vitez: Vidiš, Mina, kako bi bilo prav, da vsprejmeš naše ponudbe. Pridi v moj naročaj. (Hoče jo objeti.)

Mina (ga sune): Stráni, nesramni pes!

Drugi vitez: Nu vidiš, Mina, slabo se ti nikakor ne more goditi. Le potolaži se, pa vesela bodi. Gospóška si vendar-le, tako ali drugače.

Gospod: Le na tebi je, da se izpolni tretja moja obljuba. Če ostaneš pri meni, bodo ti kmetje nosili desetino. Tudi če vsprejmeš vabila mojih ljubih tovarišev zaporedoma, bode velik del desetine tvoja last.

Mina: Kaj še tukaj delam in poslušam, ko me zasramujejo. O, gorjé, gorjé! Pravite, da ste vitezi, pa vas ni sram trpinčiti ubogo žensko ter pasti se ob njeni bolesi. Goljufi ste in sleparji — ne vitezi! (Odide.)

Osmi prizor.

Prejšnji brez Mine.

Veper: Gospôda, za take usluge sem vam vedno na službo. (Hoče iti.)

Gospod: Stoj, tukaj ostani, pisár, zaslužil si, da z nami piješ.

Prvi vitez: Tebi je bil sam vrag za kuma, ko so te krstili. A ta ženska utegne uiti.

Gospod: Ako želiš, zadržim jo.

Prvi vitez: Vzamem jo s seboj.

Gospod: Dobro! Précej ukažem slugi.

Veper: Veliko čast mi izkazuje, gospôda svetla! Svojega kuma se čutim vrednega. Hočem pokazati, da sem vreden, da pijem v vaši svetli družbi. Stava velja. (Tretji vitez se pijan zgrudi pod mizo.) Ta ne bode videl moje umetnosti. Koliko ste izpili, gospôda, danes?

Drugi vitez: Točaja vprašaj, ki je nosil vino.

Veper: Kolikor ste vi skupaj spili s tem-le vred, ki pod mizo leži, spil bodem jaz zdaj-le sam. Ako ne, plačam cekin, ali vino morate dati vi.

Gospod: Vino dam jaz, ali če ne izpiješ, zlili ti ga bomo po sili v grlo — znaš! Bhanje bomo kaznovali. In cekin, katerega izgubiš, plačaš novovércu v cerkev za kazen, da si bil nekdanj samostanec.

Drugi vitez: Da ni bil, ne predlagal bi take stave. Dobro, da novovérci nimajo takih pivcev. Sami bi nam izpili kapljo božjo, a mi bi imeli suha grla, ko je vendar dobro, da si je človek časih malo namoči. (Vstane in se maje proti vratom, gospod in prvi vitez za njim.)

Gospod: Sedaj pa v klet! (Odidejo.)

Deveti prizor.

Veper (sam): Nu, tedaj pa pojdemo v klet. Jaz najrajši izpod pipe pijem. Pipa je bila moja véra, še predno sem se pomenišil, in je še danes. Kjer ima pipa širjo cev, tam je moja véra. Jaz bi bil tudi težko kedaj izstopil iz samostana, da me niso odstavili od kletárstva. Preveč sem ga sam izpil, pa so me odstavili. A potlej sem se vidno sušil — pa nisem mogel pomagati. Kar pride nova véra. Pustil sem jih, stare menihe, pa sem prišel semkaj-le na Presek za upravnika in pisárja, kjer ga zopet pijem — pijem — pijem! (Odide za ónimi.)

Deseti prizor.

Mina (pride v kmetški obleki, plašno gledaje, je li sama): Minile so sanje, stráni tiste cape, gosposke — izginila je ž njimi ljubezen iz tega

srca! Oh — kako je to strašno bolelo! Ali sedaj hočem osveto. Prej pa moram ulti. Brez orožja ne pridem skozi vrata. Tukaj mora kaj pripravnega biti. Aha, to bo záme. (Sname bodalo s stene.) To-le mi naredí pot! Tako gotovo prederem vratarja, ako me bode zadržaval, kakor gotovo so ti psi umorili dušo mojo. Naložnica (strese se pri tem imeni) — takó so mi rekli. Strašno imé! Da bode mera polna, da dovršim, kar so drugi začeli, hočem biti še — morilka! Dva, tri — kaj zato! Koliko so ti-le poklali ljudij, koliko so požgali koč! Oh, oče, hočem ti pokazati, da si krivo mislil o meni. (Ležečega viteza ugleda, ki se je genil): Kaj je to? Človek — a pijan vitez. Ta tukaj leži, drugi leže pod sodi v kleti, in družina je tudi pijana. Sedaj-le je pravi čas. Sivi grad — še me vidiš, ali takrat zmagáلكo. (Odide.)

(Dalje prihodnjič.)

Bajke in povesti o Gorjancih.

Spisal Ivan Trdina.

30. Doktor Benk.

Prišel je ukaz, da se morajo gozdi v podgorji južnih Gorjancev razdeliti. Največje in najboljše riže so ostale kakor povsod graščákom, vendar so dobili tudi kmetje za svoje potrebe dovolj drv in lesá. Novomeščane so hoteli gospôda odbacniti brez deleža, ali tudi oní so se poganjali in pravdali tako vspešno, da so si priborili z mnogim papirjem in črnilom nekoliko sto oral tiste nekdanje prekrasne hoste, ki se zove Rasno. Prej puste in mrtve „loze“ so oživele. Na vseh koncih in krajih je zapela sekira: graščáki, kmetje in meščanje so se jeli kósati, kdo bo podrl več bukev in opustošil prvi kóšato svojo lastnino.

Dolenjke so iznajdene in obrtne žene. Vrstnica moja, blaga Belinka hodila je z možem svojim veliko let po širokem svetu. Najdalje sta delala in beratala na Hrvaškem. Obogatela baš nista, ali kupila sta si obilo vsakega pohištva in blagá in v zagrebški hranilnici sta imela spravljenih celih osem sto goldinarjev. Po moževi smrti se je vrnila vdova z jedino hčerko, ki je ostala, v rodno svoje Podgorje. Žena ni bila več mlada, dopolnila je štirideset let. Ali kdor je videl nje čedni obraz, svetle oči in ponosno hojo, mogel je misliti, da je

prekoračila komaj trideseto leto. Delo jo je še zmerom veselilo, za pošten dobiček se ni ustrašila nobenega truda. Ko je začela neskončno razbijanje po vseh hostah, mislila je sama v sebi: drvarji se péhajo in poté od rane zore do mraka. Take ljudi rado žeja; med njimi bi se dalo dobro krčmariti. Pili pa bi v slast tudi gospodarji, ki nadzirajo sekače, in tuji gospodje, ki dohajajo od vseh strani kupovat les na stoječem. Treba poskusiti! Kar je Belinka zamislila, storila je vselej brez oklevanja. Blizu velikanskega gozda Padeža je dobila za majhen denar kočico z dvema izbama in prostorno kletjo. Ko je hišo in klet uredila in opravila, šla je v Semič sama po vino in ob meseci je jela točiti. Pivcev je imela, da se je vse trlo. Z vinom in s ceno so bili popolnoma zadovoljni, grajali pa so krčmarico, da se ž njo ne more človek nič pomeniti in pošaliti, da ne zna prav niti obgovarjati niti odgovarjati. Krčme se je prijelo nevarno ime: „pri Puščobi“. Mnogi gostje so prišli samó jedenkrat. Ker se jim je pri molčeči Belinki prehudo tožilo, niso se oglasili nikdar več.

Krčmarica je to slabost svojo dobro poznala, ali se je ni mogla odkrižati. Bridko je žalovala radi nje in dostikrat je velela, da bi dala polovico imetka tistemu, ki bi ji razvezal okorni jezik. Bábnica ni bila topa, nikar bebasta. V bistri glavi ji je tičalo vse polno slanin šal, veselih pozdravov in krhkih odgovorov, ali kaj, ko ji ni prišel nobeden o pravem času na misel in ni mogla nobenega tako zvesti, da bi bil kaj zalegel. Ljudje so jo obsodili krivo, da se iz napuha neče ž njimi pomenkovati. Krčme njene so-se ogibali čimdalje bolj, marsikdaj po cele dni ni bilo nobenega pivca. Ko je minilo leto, izračunila je Belinka, da je potočila v njem komaj petdeset véder. O takem skupičku se ne dá lahko nič živeti, nič umreti.

Neki zimski dan stopi v to zapuščeno krčmo bradát gospod visoke rasti in močno zagorelega, suhega, jako odurnega obraza. Sloko truplo si je zavil v dragocen, rudeč plašč, glavo pa mu je pokrivala šiljasta kučma, kateri se je prelepo svetila kodrasta dlaka. Tujec séde v plašči za mizo. Ko je položil roke pred sé, zapazila je Belinka, da ima silno dolge, grdó začrnele nohte. Bila je uverjena, da je prišel k nji kak bogat usnjarski mojster. Čudni gost zakliče: „Liter vina!“ Krčmarica mu ga hitro prinese. Izpivši ga na dušek velí nekako zaničljivo: „Kapljica je pitná, ali mi se zdi precèj nedolžna. Moj želodec se je navadil močnejšim vinom. Dajte mi še jeden liter!“ V dva duška je podedil tudi tega in zahteval tretji liter. Skoraj pa se pokaže, da sémiško vino ni samó dobro, ampak tudi jačje, nego je prihodnik mislil. Velo lice mu zažarí in život in dušo mu prevzame dívja veselost in pohot-

nost. Zaljubljeno začne upirati drobne, črne svoje oči v brdsko in obilno krčmarico. Primši jo za desnico zareži se prijazno: „Videl sem že veliko lepih ženskih, ali tako pripravnih in ljubkih, kakor ste Vi, še prav malo. Srce ste mi ugreli o prvem pogledu. Bodite moja ljubica, pa bova pila zajedno ne takega cúckovca, kakor je ta, nego žlahtnega vivodinca in moslavinca in zalagala bova nebeško dišečega hrvaškega purána, ha, ha, ha! in oblekel Vas bom v meliko šumečo svilo in baršun, da Vam bo zavidala vsaka kneginja.“

Belinka odskoči od kosmatina in se zagrohota: „Kazno je, da so Vas mlade gospodične zapodile, drugače bi se ne lotili zamazane kmetiške starke. Ali moram Vam povedati, da si za tak lov niste kraja dobro izbrali. Podgorci se drže še vedno stare šege, po kateri ljubijo in se smejo ljubiti samó dekleta, me matere pa moramo skrbeti za otroke svoje, ob enem pa tudi misliti nekoliko na svoje vzveličanje in na Bogá.“

O ti sveti besedi se je pijani gost ostudno zapačil in zadrhl srdito: „Fiii, nisem vedel, da ste tercijalka. S takimi avšami se vrag ne pogovarja z veseljem. Kratil si bom čas rajši s kako mično pesemco.“ Začel je tuliti jedno tistih zmetenih in nezmiselnih popevk, ki ugajajo takim negódnim dobrovoljcem: „Srčka je ljubega — Fanta 'ma družega — Ljúbít' je prav lahkó — Če je dekle zató — Če pa dekleta nej — Pójd'mo naprej.“

Belinka ga ustavi resno: „Če ne boste peli pametnejših, boste morali iti res naprej ali pa nazaj.“ — Tujec se ne zmeni nič za ta opomin nego zakroži z ostrim, cvilečim glasom: „Micka mi teče pod goró, pod goró.“ Krčmarica počí z nogo ob tla in zagrmí: „Take kvante se ne bodo prepevale v krščanski hiši moji. Sram Vas bodi! Vi niste nì gospod, nì mož, nego poredna grdoba. Če se ne mislite vesti pošteno, plačajte te tri litre, pa hajdi dalje!“ Pevec utihne in zagodrnjá: „Ti krémi se ne pravi zaman „pri Puščobi“. Gost ne sme v nji niti po svoji volji prepevati. Naj pa bo! Prepíral se z Vami ne bom, ali dokler sem žejen, ne grem od Vas, prinesite ga četrti liter!“ Belinka mu postreže, dasi jako nerada. Tujec ji veli zdaj mirno in prijazno: „Ne hudujte se, mamica! Sédite simo k meni, da se bova malo pokvartala.“ Ona mu odgovorí: „Jaz ne znam nobene igre, pa če bi tudi znala, ne bi hotela kvartati. Vselej me je prišla jeza, kadar so jeli pivci metati te vražje podobice. Kdor si jih je izumil, naklonil je veliko nesrečo človeškemu rôdu. Igralci zapravljajo brez užitka denar, ob enem pa se roté, preklinjajo in divjajo, da Bog nas váruj. Meni je najljubše, da ne pride noben kvartáč pod mojo streho.“

Rudečeplaščar popije zopet naglo ves liter in zarenči: „Pijača brez kvart je za baba, ne pa za takove junake, kakor smo mi. Le pogledjte, da igram lahko, če ni drugih tovarišev, tudi s svojo družčino, ki je drobna ali razumnejša od vsake podgorske.“ To rekši izvadi iz torbe tri dróbné možíčke in kup kvart ter jih dene prédse na mizo. Možíčki poskačejo sami na tri razne strani in začno prebirati in metati kvarte kakor najspretnější igralci. Kvartali so z gospodarjem svojim za svetle, rumene zlate. Igrali so premišljeno, ali mu niso bili kos. Ko so izgubili vse, kar so imeli, zahohôtal se jim je na vse grlo in spravil nazaj v torbo njih in ž njimi debelo mošno priigranih zlatov. Ta sreča in preobilno izvrstno vino ga tako vnameta in oduševita, da je jel vriskati, skakati in prositi gospodinjo, naj bi ž njim plesala. Ko ga osorno zapodi, zavpije zabavljivo: „Bedasta baba! dokazal ti bom, da si znam preskrbeti boljšo plesalko nego ste vse Podgorke.“ Kakor besen se zaletí v kot, kjer je stala préslica ter jo pograbi in se začne ž njo vrtiti. Belinka mu se nasmehe dobrodušno: „Hvala Bogú, da ste se domislili vsaj jedne nedolžne veselice. Tak ples bi Vam dovolil najstrožji duhovnik. . .“ Hotela je še nekaj reči, ali glas ji zastane v grlu, ker je zapazila, da se je v rokah neznanega gosta izpremenila stara njena préslica v najkrasnejšo, mlado deklico! Plesala sta dobre pol ure, da je tekel pot curkoma ž njega. Potem pa se je poklonil plesalki in jo odpeljal za pod pazuo nazaj v kot, kjer je postala zopet — préslica. Belinka ni bila boječa. Ona ni verjela v nobeno vražo. V Zagrebu in po drugod je videla dosti bistrournih in skrivnostnih iger in komedij, s katerimi so kratkočasili, strášili in trapali izurjeni glumci preprosto ljudstvo. Vedela je že dolgo, da se dá z naglostjo in spretnostnostjo narediti marsikaka čudna prikazen in na videz vse človeške moči presezajoča izpremembra, ne da bi trebalo misliti na vražjo pomoč in copernijo. Ali nikdar se prej ni še namerila na šaljivca, ki bi se bil kvartal z oživljenimi čečami in prestvaril préslico v dekleta. Takih čudežev ne delajo usnarji. Krémarica je bila zdaj uverjena, da mora biti nje gost kak imeniten umetnik, ki razkazuje po svetu za dobro plačo izredne svoje znanosti. Neizrečno jo je mikalo, da bi zvedela kaj več o njem in življenji njegovem. Prosila ga je torej uljudno, da bi ji povedal, kdo je in od kod in kaj ga je napotilo v Podgorje.

Smehlja se ji odgovorí: „Jaz sem Benk, doktor zdravništva. Zvečine stanujem v Gorjancih. Kadar nimam posla v domačem kraju, grem si iskat zaslužka v doline in ravnine. Za druge bolezni se malo brigam, najrajši ozdravljam bolne, slabe in pohabljené jezike, katerih ljudje ne morejo rabiti tako, kakor želé in bi potrebovali.“

Belinko so te besede Benkove silno razveselile. Naudale so dušo njeno s sladkim upanjem, da se iznebí težke svoje nadloge. Stopivši k doktorju ga vpraša, če je ozdravil že kaj dosti takih nesrečnih bolnikov in koliko je zahteval od njih plačila? Mnogi zdravniki hvallijo sami sebe, tudi če so trezni. Ni bilo torej nobeno čudo, da je začel pijani doktor Benk prav na široka usta razkladati krčmarici divne vspehe umetnosti svoje. Pobahal se ji je: „Jaz sem pomogel do zdaj še vsakemu, kdor koli se je izročil skrbi moji, zaradi nagrade pa se nisem pravdal nikdar z nikomer. Ljudi vède dandanes hudo za denar, zato jih zanj nikoli ne pritiskam. Navadno se pogodim z njimi takó, da mi ostanejo plačo dolžni do smrti svoje, na ónem svetu pa mi bodo dali to, kar si bom sam izbral, naj bo, kar mu drago. Kdor vsprejme ta lahki pogoj, popravim mu jezik, da si prisluži z njim cele kupe imetka, ali pa tudi kako drugo zaželeno adobnost in srečo. Zastavni gospod Krof je živel več let v Vašem obližji; mislim, da ga poznate. Bil je taka reva, da bi bil menjal z nekaterim beračem. Ko je dovršil nižje šole, ostal je brez roditeljev in prijateljev in ni vedel, kamo bi se dejal. Za težka dela je imel prešibke roke, za uradnika pa ga niso marali, ker se je premalo naučil. V tem obupu je šel v krčmo, da zapije zadnje svoje krajcarje. Tamo sva se seznanila. Potoži mi skrajno svojo ubožnost. Svetujem mu, naj si pribojuje srečo z jezikom. On vzdihne in zaječí: „To sem že poskušal ali brez koristi, noben človek me ni hotel niti poslušati.“ Jaz mu ponudim svojo pomoč. Vpraša me: „Če bo kaj draga?“ Jaz ga potolažim: „Tukaj Vas bom pustil na miru; kar boste imeli, dali mi boste šele na ónem svetu.“ Njemu se zasveti obraz, odreže se junaško: „Briga me je za óni svet!“ In tako sva se pogodila brez težave. Namazal sem mu jezik zgoraj s pondirjevskim medom, spodaj z gadjim strupom. Beseda mu je tekla zdaj iz ust kakor žlahtno olje, ljudje so mu vse verjeli vse zaupali. Od trgovcev je dobil blagá, kolikor je hotel. Ko je je prodal, kupil si je lepo hišo in jo zapisal ženi svoji, trgovcem pa je pokazal figo. Zamán so ga tožili za denar. Zagovarjal se je tako razumno, da so se uverili gospóda popolnoma o nedolžnosti njegovi in ga niso dali niti zapreti. Kmalu po tem se je lotil nemškutarjev. Hlinil jim je toliko privrženost in ljubezen, da so mu naklonili stalno in jako dobro službo. Ko jih ni več potreboval, pomolil je tudi njim figo. Pridružil se je Slovencem in jim se dobrikal in kvasil o domoljubji, da so ga zmatrali v otročji svoji lahkovernosti sploh za diko in steber svoje narodnosti. Kadar pride médnje, pozdravljajo ga prijazno in slušajo pozorno, kakor bi bil najboljši mož in prvi razum-

nik. In vendar ni nič drugega nego slepar vseh sleparjev. O nobenem poštenem človeku ni zinil še nikoli dobre besede. Baš zato se je meni prikupil in priljubil, da ga častim kakor pravega brata. Po neskončni svoji podlosti bi zaslužil, da bi ga odterali iz vsake omikane družbe s sunki in pljunki, s pljuskami in brcami. Itak mu se ni zgodilo še nikoli nič žalega, ker zná obračati jeziček svoj tako spretno in prijetno, da ne piči nikogar izmed pričujočih in mu nihče ne zameri strupenih njegovih lažij in obrekovanj. —

Zdaj pa čujte, kako visoko sem povzdignil neko slaboumno, prosto babélo, ki je bila po sposobnostih svojih pripravna komaj za kuhinjsko deklo. Na nekem božjem potu sem izteknil tercialko Uršo. Čepela je sama za cerkvijo, pa sem se ji približal in jo obgovoril. Z rómaricami se znanje hitro naredí. Razložila mi je življenje in vse skrivnosti svoje. Služila je pri silno bogatem in mogočnem gospodu. Njemu so se vsi uklanjali, vsi priporočali, vsi se ga bali; nje pa nihče ni pogledal, čestili so jo menj nego gospódovo sivo, staro mačko. To jo je strašno peklo in káčilo. Bábnici je kopernelo srce po oblasti in gospodarstvu. vskliknila je, da bi po smrti svoji rada vse trpela, ko bi mogla doseči na tem svetu toliko močí, ugleda in veljave, kolikor je ima gospod njen. Jaz sem dejal: „Želja Vaša je pohlevna in pravična. Pomagal Vam bom drage volje. Plačo za trud svoj si bom vzel, kadar umrjete. Ali ste zadovoljni?“ Ona velí: „Stokrat, ne le jedenkrat.“ Rečem ji, naj mi pomoli jezik. V njem je glavna njena krepkost, ali treba ga prestrojiti. Iz torbe potegnem pilico in gladilo, pa sem ji dolgi jezik tako izbrusil in udelal, da je bil gibek in gladek kakor jegúlja, proti koncu pa tanji nego igla. Ko je izpregovorila, bila ji je beseda tako pametna, lepa in razložna, da ji je moral vsak človek pritrditi. Gospod njen se ni mogel načuditi. Mislil je, da jo je razsvetlila božja pot. Poslušal jo je odslej kakor kako nebeško prerokinjo. Brez njenega svéta in privoljenja ni storil ničesa. Bil je čvrsto uverjen, da noben doktor ne pogodi resnice in pravice tako bistro in korenito kakor neizbražena Urša. Nji je srce kipelo in vriskalo od rajskega veselja, da se godí in vrši zdaj vse po njeni volji in zapovedi. Ukazovala je gospodu kakor kaka kraljica in kakor najzvestejši podložnik je izpolnil on vsako njeno željo in trmo. V milost njegovo se je moglo priti samó skozi njena usta. Kdor se je hotel njemu prikupiti, moral se je najprej nji pokloniti in prilizniti. Kogar je ona zagovarjala, dobil je darilo ali službo, kakeršno si je sam izbral. Mnogi so godrnjali na to babje oblastvo, ali gorjé tistemu, za kogar je zvedela, da ji je sovražnik. Potlačila ga je v blato in tiščala v njem, dokler ni poginil ali pa se podvrgel in jo

prosil oproščenja. Marsikdo jo je pred drugimi obiral in preklinjal, skrivaj pa je lazil prav pridno k nji ter ji lizal grapasto roko in jo čestil z „milostivo gospodično“. — Zdaj, Belinka! veste, kaj zna doktor Benk in koliko koristi zdravilo njegovo tistemu, ki se uteče k njemu. Morda se nahajate tudi Vi v kaki stiski. Odkrijte mi jo, da jo preženem in Vas razveselim in osrečim.“

Krčmarica je jemala pazljivo na ušesa govorjenje gostovo. Povzela je iz njega, da mora biti Benk jako hudoben človek. O nekaterih njegovih besedah jo je obšla neznanska groza in strašna slutnja. Vendar pa se ji je zdel spreten jezik tako dragocen in potreben dar, da je premagala strah in prosila doktorja, da bi ji odpravil iz ust prirojeno molčečnost in neokretnost. Ali rekla mu je, da bo plačala račun precej. Na oni svet neče nositi še posvetnih dolgov, ker jo čaka tamo že brez njih najstrožja odgovornost in sodba. Benk nekaj zagodrnja in veli: „Vi, kaj ne, dobili bi radi tak jezik, da bi znali dobrovoljiti pivce s slanimi burkami, s skritimi, duhovitimi kvantami, s prisekljivimi zabavljicami, z rezkimi psovkami in sploh s pomenki, ki prijaajo vinskim bratcem?“ Belinka ga zavrne: „Sam Bog mi je priča, da nisem hrepnela nikdar po takovih grešnih umetnostih. Jaz ne želim ničesa drugega nego nedolžne zgovornosti, kakeršno ljubijo pravi možje in pošteni gostje.“ Benk zarohni: „Oh, Vi ste grozovito stralopetna in preprosta ženska. Ponujam Vam velike dobičke, ki bi Vas brzo obogatili, Vi pa jih zametujete. Ali naj se zgodi po volji Vaši, sreče ne smem nikomur posiliti. Pokažite jezik!“ Krčmarica mu ga pomoli, on pa ji ga dene v mehek zavitek in ga začne drgniti in mencati. Čez nekoliko trenutkov sname zavitek in veli: „Jaz sem gotov.“ Belinka poskoči od radosti, ker začuti, da ji je trdi in na pol mrtvi jezik zvoljnel, oživel in se razklenil. Govorila je zdaj lahko, urno in natanko tako, kakor je mislila in si želela. Zdravnika pobara, koliko mu je dolžna. On odgovori zaničljivo: „Za tako malenkost ne jemljem plačila. Krčmarici, ki toči tako ljubko vino, postrežem rad zastonj.“ Žena položi pridenj deseták in ga opominja, da bi ga spravil. Storil ji je toliko dobroto, da je ne more sprejeti brez tega slabega povračila. Benk pa veli kakor prej, da neče nič krajcarja. Ostal je v krčmi še precej dolgo, dokler je popil sedem litrov. Potem je vstal in dejal, da mora iti dalje, naj mu pové račun. Belinka reče nejevoljna: „Kaj mislite, da sem res tako nehvaležna in grda, da Vam bom računala to pijačo? Ker se branite plačila Vi, ne maram ga niti jaz.“ Benk se zakolne, da ni vaden zastonj piti in da ne potrebuje hvaležnosti njene. Na mizo vrže bankovec za sto goldinarjev. Krčmarica pravi: „Jaz nimam toliko drobiža, če bi Vam

mislila tudi kaj računati.“ Benk se zasmije: „Kaj je meni za stoták! Vzemite ga, jaz ne zahtevam nič solda zanj.“ Belinka zatrdi, da ne bo stotáka nikoli spravila, z božjo pomočjo bo živela lahko tudi brez njega. Uverivši se, da je papirnati novci ne mikajo, izvleče Benk veliko mošno, polno debelih zlatov in velí: „Náte, vse to je Vaše; zláto Vaše vino je vredno tudi zlatega denarja.“

Belinke se polotí huda izkušnja. Treba ji je samó poseči, pa bi imela zaklad, kakeršnega si ne bo mogla nikdar pripriditi s krčmarstvom svojim. Že je hotela iztegniti roko, ali tisti hip jo prevzame prejšnja slutnja s toliko močjo, da se zgane in odgovorí s trdo besedo, da ne more vzeti nobenega denarja, katerega si ni zaslužila. Sába v sebi pa je dejala: „Zdaj moram na vsak način zvédeti, če me ne vara notranji glas.“ Šla je v spalnico, prinesla iz nje križ in ga postavila v kot za mizo. O tem pogledu se je jel Benk tresti kakor šiba in je zarotil krčmaríco, naj strašilo odnese. Belinka vidi, da se ni motila. Po bliskovo skoči zopet v hram in se vrne s kropilčkom, v katerem je bila blagoslovljena voda. Pomočivši vánj prst se prekríža in začne škropiti ž njo po hiši. Jedna kaplja pade doktorju na roko, iz nje švigne dolga, višnjeva iskra. Krčmarica vrže vánj vso vodó, ki je ostala še v kropilčku. Benk začne goreti od nog do glave in po izbí se zavalí gnusen, črn dim, da se ni mogla nobena reč razložiti. V tem mraku Hudobec pobegne in izgine za vselej.

Tako je pobožna krčmarica pregnala peklenskega gosta, ki je prišel k nji nalašč s tem namenom, da bi jo zavelel v greh in zasačil čisto njeno dušo. Da je spravila le jeden krajcar njegov, pogubila bi se bila na vekomaj. Ker pa je zatrla v sebi pohlepnost po bogastvu, ohranila si je milost božjo in smela rabiti brez greha dar, ki ga je prejela od prekanjenega izkušnjavca. Po vsem Dolenjskem se je razširil slov o zabavni njeni zgovornosti in dobrovoljnosti. Radovédni jeli so vreti k nji zopet stari gostje in pridružili so se jim mnogi novi. Vsi so potrdili v jeden glas, da niso našli še nikjer tako kratkočasne krčmarice kakor je Belinka. Razveseljevala je jednako kmete in gospólo, móže in žené, fante in dekleta. Vsaka beseda se ji je podala, vsaka pripovedka je zanimala poslušalce. Vsi so se morali smijati nje šalam, ob jednom pa so strmeli o bistrournosti domišljajev in sodbe njene. Pri nji je pozabil človek vse žalosti, skrbí in težave; čmeren je prišel v krčmo, potolažen in dobre volje jo je zapustil. Zato pa tudi ni stala nikoli prazna. Ob nedeljah so morali ljudje zvečine stati ali pa sedeti na tleh, ker je bilo za toliko množico premalo klopíj in stolov. Drugo leto je zvela Belinka že dvesto véder vina. Največ pa je bilo to vredno,

da je ostala hiša njena vedno na poštenem glasu. Zahajali so vánjo samó delavni, krščanski Slovenci: ponočnjaki, negodniki in brezvérski nemškutarji so se je ogibali.

Slovenski svetec in učitelj.

Zgodovinski roman.

Spisal Josip Jurčič.

XII.

„Udri srako!“

Franksi ali Nemci so bili v tedanji dóbi vse skozi vojaški narod, zlasti od Karla Vélicege. Stojéče vojske, kakor so jo imeli Rimljani, vendar Nemci niso imeli, dasiravno je bila vojaška dolžnost občna. Vsak svobodnjak je bil vojak. Moral je priti pod knoževe ali kraljeve zastave, kadar je bilo treba, kadar je bil klican. Ta „čast orožja“ je baš odlikovala svobodnega možá. Poleg te vojaške dolžnosti, moral je svobodni vojniki ali njega gospodar še sam skrbeti za orožje in obleko in je celó živeža moral nekaj vzeti s seboj. Država je dala le mašine, mostove, za vojsko pa od kraja vojne le konjsko krmo. Preprostejši svobodnjak je šel sam na vojsko. Bogatejši pak je moral vzeti še svoje ljudi s seboj, toliko in toliko, kakor je bilo že njegovo fevdno posestvo večje ali manje. Kar je prišel ukaz od kralja ali njegovega namestnika, ki se je, kakor jih je še nekoliko iz óne dóbe ostalo zapisanih, tako-le glasil: „Mi ti ukazujemo (ta in ta) dan gotovo in ob pravem času priti n. pr. v Ptuj na Dravi, kjer se bode vsa vojska zbirala. Ti imaš pa s svojimi ljudmi tako pripravljen priti na imenovani kraj, da boš mogel od tam popolnoma za boj pripravljen oditi v óni kraj, kamor hočemo mi zapovedati, t. j. ti imaš pri sebi imeti orožje in posode in sicer vse, kar je za vojsko potrebno, z živežem in z obleko, tako, da ima vsak jezdec ščit in sulico, jeden težak meč za obedve roki, a jeden kratek meč, lok in tul s pušicami; dalje morate imeti pripravljene svoje vozóve, sekire, železne lopate, svedre in kar je še v vojski treba; na vozéh pa da imate živež za tri mesece, orožja in obleke pak za pol leta.“

Kdor ne bi bil na tak ukaz prišel, kaznovan bi bil kakor razbojnik.

Takšen ukaz sta bila izdala nemškega kralja namestnika Vilhelm in Engiskalk po Solnograškem, Krajini, Gorotanu, in ónih delih dolnje Panonije, kjer so že gospodovali Nemci, ko je bil nemški kralj Ludovik sklenil popolnoma pokoriti pod Slavomirom odpale Moravane. Poleg tega je jeden del izbrane nemške vojske iz Regensburga proti Ptuj udrinil. Ptuj se je bil izbral za shajališče zaradi tega, ker je hotel porabiti zlasti vojsko iz savskih in dravskih krajev. Drugi deli nemške države so imeli polne pesti krvavega dela drugod.

Tako je pa prišlo, da je vojska, ki se je zbrala pod Vilhelmom in Engiskalkom in odrinila proti Moravi, bila za tretjino slovenska, kajti vsi pólu odvisni slovenski rodovi so morali z Nemci marsirati proti rodnim svojim bratom, katerih, to seveda, niso poznali, ker oddaljeni so jim bili, žal, tuji. Šli so na boj, ne vedoči zakaj, nì komu v korist.

Le dva sta bila med Sloveni v Vilhelm-Engiskalkovi vojski, ki sta vedela, da, ako do končne zmage pomagata Nemcem, osužnjita sebe in domovino svojo. Ta dva sta bila Svetopolk in pobratim njega Zemžizen, katerima je bil Metod odprl oči.

Skrbno pa sta svoje spoznanje pritajevala in skrivala ves čas, ne le prej na Nemškem pri Karlmanu, temveč še pri vojski med potom. Vilhelm in Engiskalk sta mislila, da imata v Svetopolku in Zemžiznu dva dobra voditelja in zlasti za potem dobro orodje, kadar bode moravska vojska pod Velegradom zdrobljena in bode trebalo deželo ustrojiti po nemški šegi. V tem oziru je bil Svetopolk po Zemžiznovih nasvetih Karlmana popolnoma pridobil.

„Peče me“, rekel je Svetopolk Zemžiznu tiho, ko sta po noči pri ognji sedela že blizu cilja, „peče me, da moramo kakor lisíce potajno delati in nemoško govoriti neresnico“.

„Nemoško je govoriti neresnico možém, ki gledajo z óči v óči prijatelju in sovražniku in povedó, kdo so. Ali ne pozabi, da so tebi ti Nemci tú rekli, da hoté ujecu Rastislavu le priliko dati, da bode lahko molil, ti pa da lahko Moravsko s svojo zemljo zjediniš, a niso izpolnili, kar so obrekli.“

„Oči so mu izkopali“, srdito mrmrá Svetopolk.

„Bili bi jih tudi tebi, ko bi mene ne bil poslušal in jih z obljubami in črteži bodočih del kanil, kakeršne radi čujejo, a samí zvršiti ne morejo. To premisli, in to naj te peče“, odgovarjal je Zemžizen mirno.

V Svetopolku pak je vskipelo in rotil je maščevanje.

Ko so prišli v moravsko zemljo, jel se je Zemižizen po tiho in previdno bližati vodjam Slovenov, kar jih je bilo v nemški vojski. Začel jim je pripovedovati, da so to Sloveni, proti katerim gredo na boj, da utegne kaj posebnega priti, pa da morajo potem v sreči in nesreči drug drugemu pomagati, kar je Slovenov v taboru, da pa Nemci naj o tem še ničesa ne čujejo. Radi so Sloveni slišali tako govorjenje. Vsak je čutil, da mu ni prijatelj óni, ki ga vodi, nego, da je silnik.

„Če so to tudi Sloveni, na katere nas vodijo, ne vojurno, odstopimo in naj bodo Nemci tepeni; jaz itak ne vem, zakaj me je knez Kocelj poslal“ reče odločno prvi Motižir in njemu je potlej Zemižizen razkril ves črtež: namreč, v odločni bitvi pomagati Moravcem, Motižir je pridobil druge. Tako je mogel Zemižizen, ko je ogledovalec iz nemškega tabora prišel v Velegrad, naštetih Vitoglava z Ljubljani in Tvrjani, Susli, Črtnjani, Razvojani, Čistanjopolci in drugimi kot gotovo slovenskih Moravanov zaveznike pod Svetopolkovim vodstvom, zaveznike, stoječe v sredi nemške vojske.

Razven Zemižizna so bili Nemci še več družih prelagatájev ali oglednikov odposlali, da bi se poučili, koliko imajo sovražnika pred seboj in kakovšen je. Ker se ni nobeden od njih daleč upal, vrnili so se bili največ že vsi z neznatnimi in ne zmerom soglasnimi poročili. Zemižizna ni bilo še. Njega so kot rojenega Moravca in veččega v vsem vojvode nemške vojske težko pričakovali; najtežje pa Svetopolk s svojo družino.

Napósled pride Zemižizen v tabor. Engiskalk in Vilhelm z družimi nemškimi vojvodi sta ga pričakovala. Tudi Svetopolk je bil navzočen.

„Vse dobro!“ reče Zemižizen Nemcem in v skrbi ga pogleda Svetopolk. Rad bi bil brzo skrivno besedo ulovil od njega, ali lokavi Zemižizen se ni ozrl nánj, modro je poročal knezom in junakom nemškim:

„Vse dobro! Bolje, nego smo sodili. Srečo sem imel in bil sem v sredi Slavomirove vojske, v Velegradu samem.“

Čudom so to slišali. „Kako ti je bilo to možno? Govôri! Lehko zaide podgana v past, ali iz pastí ne lahko,“ reče Engiskalk.

„Prvi stražniki, ki sem jih naletel, bili so znanci moji, Nitranci, vojníci Svetopolkovi. Krive vesti so čuli o nas in vas, zato so s svojim orožjem prišli Velegrajcem, Slavomircem na pomoč. Z velikim veseljem so mi klicali zdravje. In ko sem jim povedal, da je Svetopolk, prijatelj nemškega kralja, tukaj v taboru proti Slavomiru, pomišljati

so začeli. Vérovali so prej, da smo mi vsi, Svetopolkova družina, pobiti in se ne vrnemo. Ko so videli mojo glavo živo in čuli mojo pripoved o Svetopolku in njega mislih, pustili so me s seboj v šator. Ker smo s Slavomirom, kakor znate, v starem sovraštvu, čuval sem se mu pokazati, ali skrit med našimi Nitranci ogledal sem vso Slavomirovo vojsko.

„Koliko si je videl?“ vpraša Vilhelm, vojvoda.

„Glav je za obkoljem in za nasipi mnogo, živine in družega blagá silno; a vojniki ni obilo, deca in žené jemljó prostor. Rekel bi, da je nas več.“

„Nisi li slišal, kaj nameravajo? Pridejo li na polje in se nam pokažejo v lice, ali hoté za ograjo nekoliko kesnejše pogube čakati?“ vpraša dalje Vilhelm, vojvoda.

„Ne bodo se upali na polje, premalo jih je za veliko bitev, in tudi za bran razširjene ograje jih s časom utegne biti premalo, ako jih prevaramo in na jednom kraju močno primemo,“ pripoveda Zemizizen.

„Severni kraj je za to ugodnejši, čul sem,“ reče Engiskalk.

„Resnico si čul. In kar je dobro za nas, tam stojé naši Nitranci; ti nas spusté čez násip, ako slišijo Svetopolka med nami, rekli so mi in obljubili. Le, ako jih Slavomir drugam dene, bilo bi teže z naskom na moravski tabor srečo imeti.“

„Za to se pripravimo, saj utegnemo. Tudi se mora trudna vojska odpočiti,“ reče Engiskalk.

Dolgo še so se posvetovali iz Zemizizna izpraševali ter poslušali.

Napósled se razidejo. Skleneno je bilo čakati, da se vojska odpočije in da se v tem naredé priprave, s katerimi se bode začelo naskakovanje trdnjave, za katero so skriti moravski Sloveni.

„Koliko je istine in koliko lestí v tem, kar si govoril?“ vpraša Svetopolk, ko sta bila samá.

„Istina je vse, kar je protivno mojim besedam. Jutci večer smo svobodni, in nijeden Nemec ne pojezdi proti solnčnemu zapadu ali jugu na dom Tiho, in idiva na delo! Še to noč treba, da našinci vsi vedó, a toda Nemci ne vidijo, kaj mislimo.“

Odideta k zadnjemu koncu šatorov, kjer so imeli slovenski Susli vozóve in kjer je Vitoglav stal z Ljubljani in Tvrjani, Ečegaj s Črtnjani in druga vojna družina Slovenov, idočih iz posiljenosti ali nevednosti z Nemci v boj.

Noč je bila. Ognji v taboru nemške vojske se pogasnili, le pri stražah so bili svetli. Vojaki so spali. Hlad, vedno obilnejša rosa po travi in grmovji kakor tudi zvezde na jasnem nebu so kazale, da se

jutro bliža, dasi se v vzhodu nebo še ni nič bolj svetilo nego drugod po nebesi.

Ob tem času je s brzim korakom stopil načelnik straže pred vodskim šatorom k Engiskalku in ga budil iz spanja.

„Kaj je?“ vpraša stari vojvoda zaspan.

„Kar imamo Slovenov s seboj, vsi so že na nogah in v orožji. Nekateri se prepasujejo s slamo ali z belim platnom. Vozóve so na kupe zvozili, klanec ž njimi zgradili; vse to po noči, a nihče ne vé, kdo jim je to ukazal,“ poroča stražár.

„Sédi! Kaj hočejo?“ zagrozi se silni Engiskalk, vrže odejo raz sebe in skoči na noge, pa poseže po zgoreni obleki. „Pojdi brž in pošlji koga po Svetopolka, jaz mu ukazujem, naj takoj sem pride, takoj!“

Stražnik pošlje zunaj slà do Svetopolka, knez se oblači, pa vprašuje vrnivšega se stražnika, kaj on misli.

„Vprašal sem jih sam, zakaj vstajajo zarana, ali ne odgovarjajo. Najsumniveje pak se mi zdi prepasávanje s slamo ali belino. Če ni to kako zmenjeno znamenje?“

Engiskalk se od jeze zarudi, zaiskré se mu oči, vstane, opase težki meč in poseže po kopji, slonečem ob kolci sredi šatora v zemlji stoječem, na katerem je olje dajalo slabo brlečo luč.

„Konja mi odvežite, ljudi moje skličite, pojdem sam gledat.“

Za malo hipov je Engiskalk na čelu nekoliko jezdecev preko taborja dirjal na zadnjo stran, kjer so bili Sloveni. Tù je vojvoda res videl, da je bilo vse tako, kakor mu je rekel stražnik: Sloveni so bili na nogah, oboroženi, za novosestavljenimi vozóvi, v temi, med seboj tiho govoreči, na njegova vprašanja odmikajoči se.

Tam na griči je bil ogenj in Svetopolk pri njem z Zemižiznom in veliko družčino. Tja Engiskalk zapodí konja in drugovi za njim. Ko pride do pod griča, pošlje vojaka k Svetopolku, naj pride takoj doli. Zdaj se domisli, da se prej odposlani poročevalec niti vrnil ni in jasno mu je, da se tù ravna o zaroti.

„Vsa vojska na orožje!“ Ta ukaz pošlje po taborji, a od Svetopolka dobí tudi hitro jasen odgovor: „Pot od Engiskalka do Svetopolka ni daljši nego pot od Svetopolka do Engiskalka.“

„Tako se drzne govoriti z vrhovnim vojskovodjo Sloven suženj!“ Od jeze se vspéni Engiskalk, izpodbode konja, jaha kopjemèt blizu do Svetopolkove družine in zvižgaje sfrčí po zraku ostro kopje ter se ravno poleg Svetopolka zapíči v zemljo. Z naglim skokom izdere Svetopolk nemško orožje, zavrtí ga nad glavo in z umno roko vrže kličé: „Udri srako!“ ostro kopje navzdol v krdelo, kjer se je blisketalo kon-

jikov svetlo orodje v svetli noči. To je pa bilo kakor znamenje drugim Slovenom, blizu stoječim, vsak je poprijel tul s pušicami ali s klicem: „Udri srako!“ lučil mlat na nemško krdelce. V hipu je popadalo več nemških jezdecev raz kónj, drugi z Engiskalkom se obrnejo in ubegnejo v tabor nazaj, kjer se začne vrišč, vpitje in ropot orožja.

„Prenaglo, prenaglo!“ reče Zemizizen in v velikih skrbéh gleda na vzhod. Tam se je počenjalo res že nekoliko zoriti, ali dogovorjenega znamenja, da pridejo že Slavomirovi Moravci, videti ni še bilo nikjer.

„Vsak čas morajo oni od spredaj priti, glej daní se,“ kaže Svetopolk.

„Rekli so, da zažgó grmade, a glej, nikjer ni še ognja; začel si prežgodaj“, reče Zemizizen.

„Čuješ li, Svetopolk, ves tabor se dviga na nas, deset proti jednemu, to ni ravna borba. Kje so vaši Sloveni, ki primejo od óne strani Nemce?“ vpraša jezno Motizir, videč opasnost od Engiskalkove vojske, kateri so bili Sloveni za hrbtom.

„To ni ravna borba, umeknimo se!“ reče drug in mrmranje se čuje za vozóvi.

„Niste nam istine povedali! Kje so Moravci?“

Že so se uvrščali nemški vojaki, da udarijo na krdelo slovenskih sodružnikov za vozóvi, ki so se jim bili iznevéřili.

„Varali so nas z obljubami óni moravski Sloveni; v zásado smo zašli, žive glave ne odnesemo, ker premalo nas je samih; a zato se ipak branimo po moževsko,“ govori Vitoglav.

„Samó da se nekaj časa vzdržimo, potem pridejo,“ vpije Svetopolk.

„Znamenje! Hejo! Že so tù!“ kliče zdajci Zemizizen in kaže na ogenj, ki je bil vsplapolal in se od hipa do hipa množil onkraj nemškega tabora na gričih.

„To so prijatelji naši, Sloveni iz Velegrada, bitva se začénja, mi nismo samí!“ kliče Svetopolk.

Slovenje pri vozóvih zaženó donebesni krik veselja in udarjajo ob orožje.

„Zapalite vozóve!“ kliče Svetopolk in hitro so Nemci videli za hrbtom ognje, pred saboj ognje, za tilnikom sovražnika in pred seboj sovražnika.

Strah obvzame nemško vojsko. Noč, neznani kraj, nepričakovani napad, izdaja v svoji sredi — vse je množilo grozo in nered. Zastonj sta vojvodi Engiskalk in Vilhelm trudila se urediti vojsko na kup, da bi samó braneč se čakala belega dneva. Viharno so pritiskali Mo-

ravci od spredaj, bilo jih je vedno več, kakor listja in trave, od zadaj pak so letele pušice in sekire nemški vojski v hrbet od upornih Slovenov pod Svetopolkom.

Ko je zasijal beli dan, bila je nemška vojska že razbita in razkropljena, Sloveni pa združeni, bojni klic Svetopolkov slušajoči. Strahovito je divjal slovenski meč. „Udri srako!“ glasilo se je dogovorjeno gaslo med Moravci in Sloveni, Posavljani in Podravljani. Kjer je že zmagálčeva roka pešala v pomoru in poboji, tam je na konji prihrul krvavi Svetopolk in hrabril:

„Sekaj vraga, tolci, ne smili se ti, on je knezu Rastislavu oči iz žive glave iztaknil, smiljenja ne dajal, ne zaslužil!“

Sloven je bil taisti dan odložil ovčjo milo in potrpljivo naturo in bil je divji kakor tur razjarjen. Klal je kakor volk v hlevu med dróbnico. Pomoril je vojvode nemške, Engiskalka, Vilhelma in druge kneze nemške, poklal vojake, ki so se branili, dohitel bežeče, zaplenil in zarobil óne, ki so se klečé mu udali in razoroženi.

Nemška vojska je bila uničena.

In ko je bilo krvavo delo dokončano, zbrali so se knezi in glavári dneva trudni in izmed njih se oglási Slavomir ter reče:

„Poslušajte me, možjé, in storite po besedah mojih! Ne vidite li, da bi mi ne bili nikdar v jednom slavnem dnevi mogli uničiti sovražnika svojega imena in domovine svoje, sovražnika slovenskih knezov in slovenskega naroda in slovensko učene svete vére, ko bi nam ne bil Bog vsemožni poslal mojega brata tukaj, Svetopolka. Ljudjé so mu povedali, da mu jaz nisem prijazen, in on je véroval tacim besedam, morda zaradi tega, ker nisva od jedne matere porojena brata. Jaz pa želim, da vidi, kako neresnično so mu ljudjé besedovali o meni. Zatorej vas prosim, da meni odvzamete oblast vojvodstva, ki ste mi jo izročili in jo preložite na Svetopolka, ker znate, da je že denès on vojevodil, ne jaz, ker za boj mene Bog ni odločil, nego njega.“

„Govoril je kakor bi mu bil brat jednomát,“ pristavi Naum; vsi drugi pak so zaklicali zdravje vojvodi knezu Svetopolku, ki je denès Nemce premogel z zvijačo in s hrabrostjo.

Zbrali so se vojniki, trudni krvavega dela, in čuvši, da je vrhovni velitelj junak Svetopolk iz roda Rastislavljeva in Mojmirovaga, veselo so mu klicali „na zdravje.“

XIII.

Mir Forchheimski.

Moravska slovenska zemlja je bila svobodna po ti véliki dobljen, bitvi, a osvobodili so se, čuvši velike vspehe svojih bratov na severui

tudi Sloveni ob Muri, Dravi in Savi ter zapodili iz različnih krajev nemške duhovnike in z gradov nemške vojnike, čeravno od povsod Nemcev niso mogli pregnati, ker so bili že v mnogih krajih mel Sloveni naseljeni in ondi utrjeni.

Vsa nemška dežela pa je zajokala, ko je slišala grozni pokolj in konec vse nemške vojske. Od velike ponosne armade ni bil ni jeden orožnik prišel domov, kajti kar je bilo v bitvi pred Velegradom živega uteklo pred slovenskim kopjem in mečem, uničili so nižje stanujoči Sloveni na begu.

Svetopolk pak pošlje h Karlmanu vest, ki je govorila:

„Mi imamo ujetih veliko število vaših vojakov, katerih nečemo zaslužniti, kakov vi z našimi delate, kadar jih oborožene v oblast dohote. Nego mi smo pripravljeni izpustiti jih k vam na svobodo, ako nam vrnete vi óne Slovence, ki jih imate ujete, da jih zamenjamo z vašimi vojnic in te vam nazaj pošljemo, možá za možá šteto po pravici. Posebej pa še zahtevamo, da nam vrnete Metoda, ki ga naš narod svojega svetca in učitelja zove in ki ga vi brez pravice v ujetstvu držite, kakor ste hoteli nas, dokler vas nismo spoznali. Za vsacega našega tála, ki ga imate, damo vam po jednega vašega svobodnjaka, a za Metoda vam damo dvajset plemenitih in svobodnorojenih glav vašega roda.“

Ko je Nemec kraljevič Karlman dobil to poročilo, poslal je pač nekoliko slovanskih tálov in ujetnikov v zaméno, ali Metoda ni poslal, temveč rekel: da Metod ni ujet, ampak le čaka cerkvene sodbe škofov. Ako samó za te poslane tále Sloveni ne izročé vseh ujetih nemških vojakov, svobodnjakov in hlapcev, žugal je Karlman, da pride sam pónje in gorjé Svetopolku in njegovemu rôdu.

Na to groženje sklenejo Sloveni Svetopolkovi samó jednega in sicer najslabšega nemškega možá — kronika pravi: komaj pol možá — h Karlmanu poslati s poročilom: „Nam je Metod več vreden kakor vsi drugi, njega nam vrni, ker po krivici imaš ti našega učitelja ujetega, in dokler nam Metoda ne pošlješ, ne bode nobeden vaših videl svobode, kar nam jih je vojna sreča izročila v oblast.“

Sešli so se Nemci v Forchheimu in slišali vest od Slovenov v Moravi. Vojnici in knezi bi bili radi dali Metoda, nebojevitega popa, v zaméno za svoje ujete tovariše, ker neugodno jim je bilo védeti, da so v sovražnikovi oblasti. Ali jezno so vstali nemški škofje in duhovniki in rekli:

„Naglavni greh bi bil zoper našo véro, ko bi izdajali mi tega krivóvérca; naša cerkev ima pravico nad njim; vi pa, katerim je Bog

izročil meč, da se bojujete za njegovo in svojo slavo, ne mislite, kako bi se ponižali pred sovražnikom in jetnike od njega izprosili. Vzdignite se, zberite novo veliko vojsko, rešite čast rodnega si imena in z mečem v roci osvobodite brate svoje iz slovenske sužnosti.“

Tako so nemški cerkveni možje govorili in nemški knezi in vojniki so jih poslušali. Resnica je to, rekli so, in ukrenili novo večjo vojsko pripraviti na Moravce. Turingi in Sasi so dobili od Karlmana vojno povelje in postavili so silno množino oborožencev.

Ta vojska je precej udarila na moravsko mejo. Moravci pod Svetopolkom pak so je že čakali in bila se je nova bitva. Tudi zdaj je Svetopolk slavno zmagal Nemce. Sloveni so se hrabro bili in nemški kronist sam daje izpričevalo, da so se v ti bitvi celó slovenske žene poleg mož hrabro bojevale in nemške grofe s kiji in drogi metale s sedla na tla. S sramoto je turinško-saska vojska, kolikor ni bilo razbite, pribežala v nemške pokrajine.

Ob tistem času sta vodila dva nemška višja duhovnika, škof Arno in opat Sigehard iz Fulde, drugo frankovsko vojsko iz vzhodne marke zoper Slovene. Ta je bila od kraja srečnejša, predrila je v slovensko zemljo in šla do blizu Velegrada. Ali Nemci so morali tudi od tod pobegniti, ko je Svetopolk prišel svojem na pomoč. Na begu je Svetopolk škofa Arna in opata Sigeharda daleč podil in njiju vojski pripravil velike izgube.

Vsa tepena nemška zemlja je z zobmi škripala. Karlman je svoj srd hladil s tem, da je od časa do časa, zdaj tukaj zdaj tamkaj poslal močna vojna krdela čez mejo, da so požigala, plenila in pustošila Slovenom deželo. Na ta način jih je mislil omehčati.

Ali Svetopolk je prežal in čakal in kmalu se mu posreči, ko je bila jedna taka velika četa Bavarcev pod škofom Embrichom zaletela se v slovensko zemljo pustošiti, Nemce zopet smrtno udariti. Skrivaj pošlje namreč vpadlim Bavarcem svoje vojske za hrbet, pobije óne Bavarce, ki so na Dunavu stražili ladje za prevoz, in tako odrezane bavarsko-nemške pustošnjake in roparje poseka, polovi ali v Dunavu potopi. Le škof Embricho je bil z malo družino unesel peté.

Zdaj so Nemci imeli strah pred Sloveni. Ni jim več na misel hodilo vpadati v slovensko zemljo, temveč poročali so, da želé mirú. Sloveni so bili takoj pripravljeni mir skleniti, oni, ki niso nikoli sosednih dežel nadlegovali in osvojevati hoteli, kakor Nemci, temveč so vedno le svoje branili in se le ustavljali razširjenju nemštva.

Svetopolk je bil že leta 873. poslal ujetega nemškega svobodnjaka Bertrama h Karlmanu, ki je ravno v Eisenstädtu bival s

predlogi miru, a Karlman tačas ni hotel še priznati neodvisnosti Slovanov. Šele ko je tudi v malih bojih ob meji vedno nesrečo imel in je videl, da Slovani jako vstrajno in hrabro vojujejo, še le ko je Karlman jedenkrat sam bil v največji osebni opasnosti — malo je manjkalo, da ga Svetopolk ni ujel — udal se je in hotel narejati mir.

Ker se je Karlman po pravici bal, da Svetopolk in Slovani, od Nemcev že tolikrat prevarjeni, ne bi radi vérovali jednemu njegovih ljudi, ki bi z mirovnimi ponudbami k njim prišel, izbere si tujca za ta posel. Ravno tedaj je bil namreč, od papeža h Karlmanu poslan, prišel višji duhovnik iz Italije, Janez iz Benetk, zahtevajoč v imeni papeževem, naj ne drži dalje Metoda v zapóru. Nemški kraljevič se je udal v to tem lože, ker so ga že itak bili Slovani primorali in bi bil moral na to misliti tudi brez papeževga terjanja. Ali dobro je porabil priliko in stavil pogoj, da izpusti Metoda na svobodo, ako mu papežev poslanik gre v slovanski tabor in tam sklene za Nemce kolikaj ugoden mir.

Benečan pride k Svetopolku in tù se je naredil mir. Nemci so morali priznati neodvisnost moravskih Slovanov, Slovenje so obljubili nemške naselbe, kolikor jih je že med njimi bilo, pri miru puščati in nemškim duhovnom prihoda v svoje dežele ne braniti, kajti med vojsko so bili vsi ti iz slovenske zemlje izgnani. Sosebno je Karlman na zahtevanje solnograških škofov zahteval, da se od strani Slovanov v Podravji in Posavji, ki so se bojev in zmag Svetopolkovih soudeležili, ne preganjajo nemški priseljenci in duhovniki in da Metod ne stoluje dalje pri Koclji v Ptuji in Mosaburgi, nego na Moravskem. Da bi učitelja le skoraj dobili iz ujetstva domóv, silili so njegovi učenci v Svetopolka, naj se tudi v to udá. Od obeh stranij so se zamenjali ujeti zaslužniki, Nemci so obljubili tudi Metoda na svobodo pustiti.

V mirovni pogodbi v Forchheimu leta 874. je bil ta mir med Slovani in Nemci slovesno potrjen od poslaništev obeh narodov.

Slovensko ime je bilo tačas veliko v Evropi. Bali so se pred Slovinci potomci ónih, ki so razsuli Rim in v zapadu Evrope ustanovili naj-mogočnejšo državo, bali so se Slovanov potomci Karla Vélicea. Kar čez noč iz tal je bila vzrasla mogočna slovenska država v srci Evrope; kakor mlad velikan je stal slovenski narod tukaj, mnogobrojen ob najlepših rekah Dunavu, Labu, Vltavi, Savi, Dravi, in bili sta dve veliki imeni, katerih veljavo je priznal vsak Sloven brezúvétno, Svetopolk, junak meča in bojnega kopja, a Metod, mož modrosti božje in svete knjige. Skupno in v slogi sta mogla ta dva velika možá Slovenstvo v krepko državo utrditi in s tem dati Evropi drugo lice. Drug družega

podpirajoč, drug drugemu dopolnujoč, veliko narodno delo delèč med seboj, odločevala sta o tisočletni bodočnosti.

Zaradi tega je to stoletje v zgodovini za Slovence tako velikanskega pomena.

Da je velikanskega pomena, to so že tačas instinktivno spoznali Nemci, zato so po sklenenem miru — sklenili boj nadaljevati zoper Slovence skrivaj in javno; z vsemi pomočki, brezozirno.

Da li so spoznali tudi Slovenci velikost momenta?

Iz domače zgodovine.

Piše Ivan Vrhovec.

VIII.

Tlaka.

(Konec.)

Cesar Jožef II. je pri nas na slabem glasu, nekoliko zato ker se je vtikal preveč v cerkvene in vérske stvari, v prvi vrsti pa gotovo zato, ker je nameraval uvesti in je res tudi uvedel v vseh avstrijskih deželah v šole in urade nemški jezik. Toda še mu spregledamo to pego, blesti se njegovo ime med najodličnejšimi Habsburžani. Tacega možá, ki je posezal z energično roko v vse stroke javnega življenja in zboljšal in prestrojil avstrijsko upravo do živega, iztrebil zastarele razvade srednjeveške, ki so se držale tedanjega človeštva in ga ovirale v njegovem razvitku — tacega možá ne smemo soditi s tesnosrčnega, národnostnega stališča. Prijatelj in čestilec človeštva se je uprl z vsemi svojimi močmi, da odpravi krivice, ki so sedele večini njegovih podložnikov za vratom. Dasitudi se mu niso posrečile vse reforme, dasitudi se je marsikatero stvarí lotil od napačne strani in bi bilo v marsikaterem slučaju bolje, da bi bil pustil stvar pri starem, vkljub vsemu temu vodili so ga pri vseh njegovih podjetjih najblajši, najpleenitjši nam-ni. Tudi ko bi ne imela zgodovina zabeležiti o njem ničesa drugega — kakor, da je olajšal toliko milijonom kmetov težko butaro tlake, že sam ta čin storil bi ga nesmrtnega.

Olajšal je le tlako, popolnoma odpravil je ni, ker je bila to nemogoča stvar. Leto za letom je izdajal patente, ki so drug drugemu dopolnovali ter imeli veljavo za vse dežele, razven, če je bilo na ka-

cem kraji izrecno povedano, da veljajo določila patentova samo za to ali ono deželo.

Odslej je mogel graščak pritisniti kmeta samo še, da mu je tlačal z živino sto in štiri dni v letu; vsaj za Spodnjo Avstrijo je veljalo to. Na Češkem pak je ostalo pri treh dneh. Leta 1775. je določil patent za Češko prav natanko, kako se zahtevaj tlaka. Vsi kmetje so se razdelili po cesarskem davku, ki so ga plačevali, v šest razredov. Kmetje prvega razreda so plačevali do 9½ gld., drugega od 9½ do 14 gld. 15 kr., tretjega od 14 gld. 15 kr. do 18 gld. 30 kr., četrtega od 18 gld. 30 kr. do 28 gld. 30 kr., petega od 28 gld. 30 kr. do 42 gld. 45 kr.; v šesti razred pa so spadali tisti, ki so plačevali več kakor 42 gld. 45 kr., naj je bilo potem že kolikor koli.

Po tem patentu je tlačal kmet šestega razreda s štirimi živinčeti po tri dni v tednu in od sv. Janeza do sv. Venčesla ravno toliko dni z jedno osebo; kmet petega razreda s tremi živinčeti tri dni v tednu in od sv. Janeza dalje z dvema človekoma. V tem razmerji je razdelil cesar tlako, ki se je zvala „Zugrobot“, vsem šestim razredom.

Razven teh ljudij jih je bilo mnogo, ki so imeli tako majhna zemljišča, da jih niso mogli vtekniti niti v najnižji, prvi razred. Ker pak so imeli vendar le, dasitudi le majhna zemljišča, zadela je tlaka tudi nje; tlačali so pa le z roko („Handrobot“). Tistim, ki so plačevali po 57 kr. letnega davka, naložili so šestindvajsetdnevno tlako z jedno osebo na leto. Davkoplachevalci do 2 gld. 51 kr. so tlačali po dva dni v tednu in v ti razmeri dalje do treh dni v tednu.

Po ti novi naredbi se je znižala tlaka marsikomu; tacega podložnika ni mogel graščak več siliti k poprejšnji večji dolžnosti; narobe pak bi bil moral tudi marsikdo tlačati odslej več. Ker pa je cesar v patentu naravnost povedal, da je izdal novo postavo ne v korist graščakov, ampak kmetov, zato je dal vsacemu na voljo, naj ostane ali pri stari dolžnosti, ali pa si obrne nova določila v svoj prid.

Na Avstrijskem je tlačal odslej najboljši kmet največ sto in štiri dni, torej po dva dni v tednu. Vendar je dovolil cesar graščakom toliko, da so mogli pritisniti, kadar je bilo veliko dela, kmeta k trem dnevom, nikakor pa ne več. Tacih podložnikov, ki so že po patentu bili dolžni tlačati po tri dni — to se je godilo n. pr. na Češkem — tacega ni smel graščak siliti k večji tlaki, kajti cesar je odločno izrekel, naj ne tlačani nihče več kakor tri dni v tednu. Dneva, ki ga je opravil kdo čez odločeni mu rok, ni mu smel graščak odpisati, če podložnik sam ni zahteval tega, ampak moral mu ga je plačati; cena je bila določena za vsak kraj posebej in okrožni urad je

imel skrbeti zato, da so se graščaki res ravnali po cesárjevih ukrepih. Ako pak tlačan ne bi hotel tudi proti plačilu tlačániti več, kakor je velela postava, graščák ni imel močí siliti ga k temu. Če je rabil graščák ljudi, moral je všeti kmetu, ki mu je poslal človeka namesto živine, dan ravno tako, kakor bi bil prišel poslednji z živino na tlako.

Tlako z živino so uporabljali graščaki za vse le mogoče posle in ne samó za poljska dela; po sto in sto kmetov je služilo zgolj njihovim osebnim potrebščinam. Koliko potú se je prelilo in koliko krvavih žuljev napravilo, predno so nastali brezštevilni in velikanski gradovi, ki vlečejo na vseh krajih oči náse! Tú ni bil noben hrib prestrm in previsok; čím strmejši je bil, tem ugodnejši, ker je obetal tem večjo varnost. Z nepopisnim trpljenjem so vozili kmetje kamenje v strmi breg; graščák ni bil v zadregi, saj je imel kmetov dovolj; najmogočnejši grad ga je stal le malo, kajti tlačánil je tudi rokodelc in mu spravil vsa dela, ki jih je potreba pri poslopji. Dovážanje v strmi grad je bilo takisto pozneje težavna stvar, a tudi te vožnje je opravljal kmet. Dandanes se gradovi opuščajo največ iz tega uzroka, in marsikateri graščák bi ohranil rad stari, podedovani grad, četudi ne mara stanovati v njem, vendar v tacem stánu, kakor ga je dobil po svojih očetih, a vzdrževanje bi stalo preveč novcev; zato propadajo gradovi in imajo le še pomen kakor priče nekdanje kmetске reve. Ponehale so po grajskih gozdéh velikanske lovske gónbe, potihnil hrup in lomástenje, s katerim so pódili kmetje lovcem divjáčino pod puške. Potem, ko je izdal cesar Jožef II. svoje patente, moral je graščák z dnevi dobro računati, kajti če podložnik ni hotel, graščák ga ni mogel siliti, da je poslal svoje ljudi tlačániti. Vrhú tega se je zmanjšalo zánj tudi število dñij in ljudij, ki jih je smel prej terjati.

Jako samovoljno so ravnali s tistimi kmeti, ki so imeli opravljati tlako z vozmí. S svojimi pridelki so jih pošiljali v tržna mesta ter jim pri tem vševali samó dneve, ne pa dalje, ko je stal dan na poti kmeta vendar veliko več, kakor domá. Zato je ukazal cesar, da mora storiti kmet tekom leta največ dvajset milj daleč poti, ali, ker je potreboval za pot domóv zopet dvajset milj, storil je torej po novi postavi največ štirideset milj dolgo pot.

Mnogo poslov pak je kmetu popolnoma odpalo. Čolnárske posle je ukazal cesar vse odpraviti. Poprej so nakladali ladje brezplačno, stražili in vlačili jih, ko jih je bilo potreba popravljati, iz vode, delali jámbore in vrví, mlatili so za čolnarje in opravljali le proti jako majhnemu plačilu, največkrat pa za sámo hrano različne posle na ladjah.

Tlačanje so pobirali iz ribnjakov ribe, trebili blato iz njih in jih polnili z novo ribjo zalégo. Pošiljali so v grajske mline, pivovárne, žganjarije svoje hlapce. Brezplačno so čuvali kobilárne („Stüttereien“), pasóčo se živino, pôljske pridelke itd. Vsi ti posli so se jim morali odslej plačevati, tudi v tem slučaju, če je imel terjati graščák od svojih podložnikov še kako tlako z ljudmi. Več niso bili zavezani še po vrhu tlake kositi grajske travnike, sušiti in spravljati mrvo, saditi zelje, polivati ga, okopavati in sékati. Nihče ni mogel tlačanov več siliti lan ali konoplje brezplačno ruvati in tréti, za grajske konje rezati rézanico, v stopah prosó in ješprenj phati in ajdo mleti, delati lanéno olje ter kopati jarke okoli grajskega svetá. Vsi ti opravi so se zdeli graščákom tako malenkostni, da jih niso v tlako nikamor niti všteváli. Brezplačno so jih zahtevali od kmeta. Odslej pak jih celó v tlako vštevati niso smeli, ampak so morali ljudi najemati, če so hoteli imeti te posle opravljene.

Ako je bil tlačan dolžan razvažati gnoj na grajske njive, prisilil ga je graščák, da mu ga je tudi raztrósil. To je bilo odslej prepovedano, prepovedano pa tudi od kmeta zahtevati gnoj na posodo.

Nekateri podložniki so imeli opravljati takozvano sélsko tlako („Fussrobot“). Raznašali so pisma in opravljali za graščáka razne sélske posle. Pri razlaganju tlake pa so šli graščáki tako daleč, da so prištevali tudi sejánje žita na polji k sélski tlaki, ker je moral podložnik seveda hoditi. Cesar je prepovedal táko razlaganje.

Odslej niso smeli graščáki več terjati stanaríne („Wohnungszins“, komorna) od kmetskih pri starših svojih stanujočih otrók ali od „staríh“, ki so oddali zemljišče sínu in stanovali pri njem. Opirali so se prej na to, da pobirajo taki ljudje les za kurjavo po grajskih gozdéh.

V nekaterih krajih so imeli graščáki navado, da so dajali prodajo lojá, mazilo za vozé („Wagenschmiere“) in opánke samó jednemu v najem. Mesárji so smeli prodajati loj jedino le grajskemu arendatorju. Cesar je ukazal, da se ne smejo staviti pri prodáji nikomur meje, in to ne le za loj, ampak sploh za vsak pridelek. Že leta 1752. in 1768. je ukazala cesarica Marija Terezija, da ne sme noben graščák podložnikov svojih siliti, naj bi samó njemu prodajali svoje pridelke. Leta 1787. je Jožef II. dodál ti prepovedi še dostavek, da ne smejo siliti podložnikov, prodajati svojih pridelkov ceneje, nego li je bil kup; celó tačas ne, če so se podložniki kdaj z graščákom tako pogódili. Pač pa je pridržal cesar s patentom dné 10. sept. 1768. leta graščákom pravico, da so smeli od svojih podložnikov zahtevati, naj ponudijo, kar imajo za prodájo, najprej njim; toda kmetu je bilo dovoljeno prodáti svoje blagó drugam,

ako se ni mogel pogoditi za ceno. Nasprotno temu pa so usiljevali graščaki svojim podložnikom take stvari, ki so jih sami imeli v obilici. Tako je morala na Češkem n. pr. rodovina, ako ji je umrl kdo, kupiti od graščaka določeno mero piva („Sterb- oder Todtenbier“). Če so se kje stepli, morali so pretepálci za kazen kupiti proti svoji volji piva iz grajske pivovarne. Že cesarica Marija Terezija je prepovedala to leta 1752., njen sin pak je graščakom naprčeno kazen za tak slučaj povišal. V nekaterih krajih je bilo celo obično, ker so imeli graščaki svoje gostilne, da so morali podložniki toliko in toliko jedi in pijače v njih použiti. Kdor ni izpolnil dolžnosti svoje, moral je plačati odškodnino.

Kadar so pripeljali kmetje v graščino žito namesto davka („Zinsgetreide“), plačati so morali takozvani „prašni denar“ („Staubgeld“), češ, da je žito prašno, zatorej slabše. In ker so ga v graščini zmerili, terjali so tudi za ta popravek neko pristojbino („Massgeld“).

V Galiciji n. pr. je moral podložnik od vsakega vozá sadja, žita, loncev, steklenic itd., ki jih je peljal v mesto na prodajo, pripeljati nekoliko komadov v graščino, vrhu tega pa še plačati, ker je odpeljal blagó v mesto, arendatorju malo vsoto, „targove“ zvano.

Da so se osigurali graščaki, da jim kak kmet ne uide ter meni nič tebi nič ne popusti zemljišča svojega, zahtevali so od njega kako zastávo („Pfand oder Bürgschaft“), bodisi v denarjih, bodisi v blágu.

Zato, da so smeli goniti gosí na pašo, opravljali so podložniki kurjo desetino („Fiederzehend“) ter prinašali vsako leto dolžno število gosíj v grad.

O sejméh ali shodih so graščaki ukazali zapreti vse gostilne razven jedne. Gostilničar, ki je vzel to gostilno za takšen dan v najem, smel je ceno pijači povišati ali pa vsiliti soseski posebno mero.

Če sta se vzela dva v zakon, prinesiti je morala v Galiciji nevesta graščaku za to, da je dal dovoljenje za ženitev, kúnino kožo („Marderbalg“) ali pa plačati toliko, kolikor bi bila vredna. Ta davek so zvali: „kúnica“. Na Kranjskem te navade ni bilo, kajti tù se je kmet lahko ženin brez graščakovega dovoljenja.

Če so hodili grajski slugi po vaséh rubit, postrezati so jim morali podložniki s kruhom in sirom, s pivom, z žganjem, z medíco, s piščánci itd., njihovim konjem pa dajati klaje in ovsá. Dostikrat so prihajali grajski uradniki po opravkih v vasí. Tudi te so morali kmetje preskrbovati z vsem potrebnim,

Kar se tiče novcev, imeli so naši predniki križe in težave, kajti med ljudmí je bil vsakovrsten denar; morda ga ni bilo velikáša v Evropi, če

je imel pravico kovati denar, da ni prišlo nekoliko njegovih novčev tudi v naše slovenske kraje. Komur je do tega in se mu ponuja prilika, pregleda naj plesnive petice in tolarje, ki jih ima še tū pa tam kakšen star očanec ali v dve gubé ležeča mamica varno skrite: prepričal se bo, da je v taki nogavici, (bržkone je posebna vraža svetovala, shranjevati srebrn denar le v nogavicah) zbrana družba najrazličnejših evropskih mogotcev. Dobrega srebrnega denarja kmet ni dajal rad iz rok in je plačeval dolžnosti svoje s takim, kakeršen mu je slučajno prišel v roke. A tudi graščaki so vedeli ceniti dober denar in zahtevali od kmeta, da jim plačuje davke samó s tacim. Sicer je plačeval kmet svoje davke po največ v blágu („in natura“), vendar pak jih je bilo mnogo, ki jih je moral plačevati v denarjih. Celó desetino, ki je bila po svoji naravi že samó davek v blágu, morali so kmetje nekaterim graščakom plačevati v denarjih.

Vse doslej omenjene krivične razvade je prepovedal cesar Jožef II. v patentu z 8. dné marcija 1784. leta. Naročil je graščakom, da pobiraje desetino ne smejo izbirati najboljših pridelkov, ampak jemati po vrsti, kakor jih dobé ležeče. Med kôpami ali razstávki žita, postavljenimi na polji, niso smeli izbirati, ampak naložiti vsaki deseti razstávek. Da pak bi tudi kmet ne mogel slepariti in bi ne zbral v deseti razstávek najslabših snopóv, dovolil je cesar, da so smeli začeti grajski hlapci šteti takisto sredi njive, torej kjer se jim je ljubilo, toda držati se jim je bilo tega redú. A tudi pri tem je poskrbel cesar kmetu majhno olajšanje. Ako je imel n. pr. kmet na dveh njivah stavkano žito, in se na jedni njivi ni število ravno steklo na deset, niso smeli grajski hlapci šteti na drugi njivi dalje, ampak pričeti znova. Pri tem je bil kmet toliko na dobičku, da so vzeli desetinarji n. pr. od devetintridesetih razstávkov žita samó tri, dasitudi je manjkalo samó še jednega razstávka, da bi bili vzeli štiri. Kar se tiče desetíne, treba pa je omenjati, da se izraz ne sme jemati strogo; od marsikaterega pridelka je pristajal graščaku tretji ali četrty komad, davek pa se je navzlic temu imenoval „desetína“.

Predno se poslovimo od bremén, ki so jih nalagali graščaki kmetom samovoljno, omenjati hočemo še nekaterih. Marsikje so imeli navado, da so prepovedali kmetom klati živino celó za domačo potrebo. Vsiljevali so jim za klanje živino, ki je sicer nikakor niso mogli spečati v denar, ali pa so jo zaklali samí ter priganjali kmete, da so kupovali tako mesó od njih na funte. Če se je graščaku kako blagó izpridilo, moral ga je kmet kupiti, naj je počel ž njim potem, kar je hotel. Gališki graščaki so pripravili svoje podložne Žide z grda do tega, da

so vzeli od njih kako pristojbino, gostilno, pravico za klanje itd. v najem. Takih in enakih slučajev bi se dalo napisati polno knjigo.

S tem, da je prepovedal cesar Jožef II. vse te krivične razvade in popolnoma natanko določil, koliko tlake sme graščák terjati od svojega podložnika, izkazal se je kmetom nepresečnega dobrotnika. Odslej je vsaj kmet vedel, kje se naj pritoži, ako bi se mu godila krivica. Vsaka dežela je bila namreč razdeljena v več krogov („Kreise“), katerim glave so nazivali okrožne glavárje („Kreishauptleute“). Tem in njihovim uradnikom je ukazal cesar strogo, naj gledajo na to, da se bodo graščáci strogo držali njegovih povelj. Nobenemu kmetu tožniku naj njegove tožbe ne odbijejo in ko bi se okrožni urad sam ne upal kake stvari razsoditi in ne poravnati prepira med graščákom in kmetom, oddaj to stvar guberniju, najvišjemu cesárskemu uradu v deželi.

Sicer je bilo kmetu s tem že jako pomagano, ali cesar ga je želel grajske oblasti kolikor móči in najrajši popolnoma oprostiti. Dal mu je na izbiro ali res opravljati tlako, ali namesto tega plačevati graščáku davek. V ta namen je objavil takozvani „Robotabolitions-system“. Kmet, ki se je odločil za plačevanje, postal je pravi posestnik, lastnik zemljišča svojega, v tem ko je bil prej le nekak najemnik; kajti gospodar njegovega zemljišča je bil napósled vendar le graščák. Merilo, katero je cesar izdal v ta namen, ukazovalo je:

1) Podložnik, ki je tlačánil doslej po 13 dnij v letu, naj bo plačeval po 1 gld. 30 kr.

2) Kajžar („Häusler oder Barakner“), ki je imel tlačániti 26 dnij, plačuje po 3 gld.

3) Vrtník („Gärtler oder Schalupner“), ki je bil dolžan opravljati tlako z roko, naj plačuje po 3 gld.

a) Od hiše 3 gld.

b) Od zemljišča za vsak vagán, ki ga poseje nánje, 21 kr.

(Z vsacim vagánom pa se je moglo po cesárjevem ukazu posejati 528 štirj. sežnjev.)

4) Podložnik, ki je bil dolžan tlačániti z živino, imel je plačati:

a) od hiše 6 gld.,

b) od zemljišča za vsak vagán posetve 21 kr.

„Dominium directum“ pak je ostal tudi po novih postavah še takim graščákom, katerih kmetje so se odločili plačevati rajši davek, kakor opravljati tlako. „Dominium directum“ je dajal graščáku pravico, zapoditi tudi davek plačujočega kmeta, ako 1) zemljišče popolnoma zanemarja, 2) ako se zeló zadolží, 3) ako ne plača davkov, katere je obljubil. Dalje je ostal graščák tudi odslej še za vse tožbe

kmetovske prva instanca. Kmetje so morali obljubiti zvestobo in pokorščino in se zavezati, da ne bodo razkosáli brez vednosti graščákove prevzetega zemljišča ter ga ne prej popustili, dokler ne bodo preskrbeli graščáku dovoljnega namestnika. Tlake prosti kmetje pak so morali vendar še obljubiti, da bodo po vrsti in proti plačilu preskrbeli graščáku vse ljudi, naj bi jih za svoje opravke potreboval še toliko. Tem potem so dali torej graščáci zemljišča svoja, ki so jih obdelovali doslej na svoj račun, iz rok, izpremenili jih v kmetijska gospodarstva in dobili zagotovilo, da bodo za vse nekdanje svoje dohodke od kmetov popolnoma odškodovani.

Dné 1. marcija leta 1777. je pozval cesar vso gospôdo, naj vsprejme in uvede to sistemo povsod, kjer se ji bo zdelo ugodno. Najbrž pa je ta sistema graščákom kaj malo ugajala, kajti cesar se je čutil prisiljenega, leto za letom pozivati graščáke, naj vsprejmó njegove nasvete. Leta 1783. je ukazal, da se uvêdi ali vsaj poskusi nova sistema na vseh meščanskih, kameralnih, nekdanjih jezuitskih in vseh duhovskih zemljiščih, naj so potem že last razpuščenih ali nerazpuščenih škofovskih kapiteljnov ali samostanov. Na vsak način pa naj delajo cesárski uradniki na to, da se odpravi vsaj kolikor največ móči tlake, da se razdelé zemljišča grajskih pristáv in tretjič, da se dadó hiše in zemljišča kmetom res v popolno posest. Dvorni dekret 24. dné marcija 1783. leta je veleval znova uvêsti novo sistemo v vseh deželah. Cesar je razposlal dvorne komisarje v vse dežele in pozval ondotne gosposke, naj jim strežejo v róko, kolikor se največ dá.

Dasi cesar Jožef II. ni učakal, da bi se bili izpolnili vsi njegovi ukrepi, vendar je rešil kmeta za vselej iz reve, v kateri je ječal toliko stoletij. ¹⁾

¹⁾ Kropatschek, Oesterreichs Verfassung V. Bd.

Ob mórskem obrežji . . .

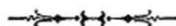

Ob mórskem obrežji mi deček
Brezskrbnega lica sedi,
Začúdeno v sinjo globíno
Upira zvedáve oči.

Prihajajo mórski valovi
K obrežju skrivnostno šuméc,
Odhajajo mórski valovi
Od kraja otožno vrvéc.

Šumenje, vrvénje on gleda,
Močnejše mu bije srcé:
Ne mara, ne mava že sluti
Življenja skrivnostno morjé!

R á d í n s k i.

Kristáli.

XIII.

Gam v lepi zemlji štajerski zelëni
Stoji mogila, malokomu znana,
Krijôc pepël najblazjega Slovana,
Ki redko so vrstniki mu rojeni.

Ta grob je dvakrat svëta gruda mëni,
Ker hraniti v narôčaji odbrana
Po duhu in po srci velikana,
Mučenca naši stvâri je poštëni.

Miran pod evëtnim hribcem vsaj počiva
Junak-boritelj, blagi naš učitelj,
Ker v svëtu pôkoj ni mu bil usôjen.

Ljubezen jači me do njega živa,
Ki prave je prosvete bil širitelj,
Da ne opëšam sam s seboj razdvôjen.

XIV.

Med nami vroče ti, pokojnik vzórni,
Duhâ buditi želel si krepôsti,
Zavëdnosti in delavne blagôsti,
A bili slâbo tebi smo pokôrni.

Nam žrtvoval svoj trud si neumôrni,
Zahvala zánj so bile ti grenkôsti,
Klevët, zavist je nišëtne podlôsti,
Nasprotujôce v zlôbnosti upôrni.

Nesrečni môž, prevréd so te poslâla
Nebesâ mëd-nas, da bi národ spasil
Po tvojih ukih sam se in povzdignil.

Puše trovânih mnoga prisvrëála
V srce ti čisto, in brezûm je mignil,
Da vzdih bi tvoj sovraštva krik preglâsil.

XV.

Moštvo pogiblje v naših dnéh na svëti,
Značaji bodo skoraj bele vrane,
Zatorej njemu čast, kdor se ne gane,
Ko viher bôjni čuje prihrumëti!

Stal ti si v bôrbah skala, ki podrëti
Želé môči jo zlôbe razbrzdane,
A vsem protiva mnogo let ostane,
Prej nego času môči jo razmlëti.

Let dôkaj si za sveto domovino
Meč ôstri sukal ti duhâ in kôpje
Precëj je vrglo tvoje rokovnikov.

A da so pädali pred tabo kakor snôpje,
Da sam nesrečno spasil si očino,
Zlogôlkah nisi vbrânil se jezikov.

XVI.

Žrtvuj srce najblazje, čas in glavo,
Vspodbujaj, úči, vnëmliji, tëši brate,
Poniglavei razgnjêvljeni so náte,
In se pod tvojo ne zberô zastavo.

Zalëga se modrásja skrije v travo,
Ko prideš blizu, zvižgajôc se váte
Zažëne gnëca te strupnozobáte
Golâzni, ker ji motiš nje zabavo.

Ti želel si, da kâzi plemenito
Slovensko naše ljudstvo se povsodi,
Nihcë zdaj pregorák in zdaj premrzeli.

Modrás si, ti sovražnik njih svobodi,
Očito v té so síkali in skrito,
Zdaj v tvojih svojecev vrsti zije — vrzel.

XVII.

Bojnik bil ti, služêc samô resniči,
In čemur nas učil si, kar govoril,
Vresniči se, ko lepši dan zazôril,
Po božji večni bode nam pravici.

Somišljencev je tvojih to pešëici
Takisto znano, čas jim ni umôril
Srënôsti, naj se tudi je pribôril
Prosveti pot na ozki le stezici.

Zató nasprotnikov hudôbnost dihti,
Na pot nam kâmenje zapreke váli,
Mi se ne strâšimo vse njene zlôbe.

Za svëto stvar orôžje vsákdo vihti,
Kar nas je, da zvesti smo ji ostali,
In kakor dim razbëgne môč hudôbe.

XVIII.

Kdor poštenjakov tvoje nesebično
Poznâl je delo rôdu na prosveto,
Ljubezen tvojo za vse dôbro vneto,
Iz srca vsak spoštuje te resnično.

Sovražil ti hinavstvo dvojezično
In domoljubnost ôtlo, prenapeto,
A za naméro blâgo si priçeto
Zašëitnik stal, podpôrnik nepremiçno.

Svet ne, ljubezen vërne je sopróge
Postavila ti spomenik na mësti,
Kjer si slovô preváram dal in nadam.

A jaz, učitelj moj, prijatelj zvésti,
V spomin zahvale in globôke tóge
Ta venec pesmij na tvoj grob pokladam.

Jos. Cimperman.

Slavni vojaki slovenski.

Spisal Fridolin Kavčič.

III.

Josip baron Jablonsky del Monte Berico,

c. k. podmaršal, pravi tajni svetovalec, imetnik pehótnega polka št. 30., vitez avstrijskega vojniškega redú M. Terezije in redú železne krone prve vrste. —

Deroča Mura je stopala leto za letom preko odmerjene ji struge, trgala prstene obali ter tirala peneče svoje valovje po bližnji rodoviti planjavi. Radi tega so jeli okoli 1804. leta pri Radgoni graditi násip in zavrátati reko. Čuda je onda trebalo delavcev. Vsulo se jih je omenjenega leta v Radgono Slovencev, Italijanov in gorenje-štajerskih Nemcev. Pri radgonskem zemljemerci Hollerji, ki je vodil delo, oglasi se tudi doslužen vojak, imenom Jablonsky, rodóm Čeh in ga prosi, naj bi ga za delavca vzel v službo. Holler ga vsprejme in Jablonsky je skrajema nadzoroval delavce. Delavni Čeh se prikupi sčasoma toliko Hollerju, da ga po dovršenih zgradbah pridrží za kočijaža pri sebi. V tem, ko je Jablonsky nadzoroval delavce, seznanil se je z lepo mlado Slovenko Miciko, hčerko delavca Kaganca, ko je v praznicah in nedeljah z desnega brega Murinega hodila očeta v Radgoni obiskavat.

Jablonsky se zaljubi v mično deklico in jo véde pred oltar. Micika ostavi za tem rojstveno si hišo ter gre za deklo služít k radgonski obitelji Schilcherjevi, kjer ostane do očetove smrti. Potem se preseli k bratu, ki je po očeti podedoval malo imetje.

Sad Mickinega zakona je bil čvrst, zal deček, kateri se je porodil v 6. dan septembra 1806. leta v Radgoni. Kumovala mu je Josipina, hčerka gospé Schilcherjeve, a krstil ga je takratni kaplan Maul, kumici na čast za Josipa. —

Doumno je, da Josipovemu očetu, kateri se je bil sčasoma docela poslovenil, kočijažu Hollerjevemu, ni preostajalo časa, da bi se zeló brigal za sinka.

Odgojila ga je torej le mati sáma, Slovenka Micika. Mlada mati pač nikoli niti slutila ni, da bode ljubčka njenega kdaj dičila krona baronska, da bode kdaj nosil prvi avstrijski red za hrabrost, odlikovanje, katero nosijo s ponosom kralji in cesarji; da ji bode sinček cesárski tajni svetovalec. — Ali Rojenice, srečonosne bele žene, darove svoje sipajo v kočó beraško in v sijajno zibel ponosne palače. To pot so vsule blagost v siromašno bajto, tam na obalih Mure zelene.

Mlada leta je prebil jako prebrisani deček, kakor vsi ubožni slovenski otroci; letal je po logu in livadi, in pasel krave. A ko zapazita roditelja redko nadarjenost njegovo, pošljeta ga v šolo v Radgono, kder se je potem vedno odlikoval med učenci. —

Po dovršenih osnovnih šolah dá marljivega dečka kumica njegova, blaga Josipina Schilcherjeva, na svoje troške na gimnazijo v Gradec. Izkazoval se je vrednim podpore svoje kumice; učil se je izvrstno. Toda dolgo ni vstrpel živahni deček na šolskih klopéh, že petnajstletni mladenič reče jim: „Z Bogom“! Ljubezen in nagnenost do vojašine ga napoti, da stopi kadet v 10. strelski bataljon. Leta 1822. odkazan je bil Gradec slovitemu temu bataljonu v depotno bivališče. Baš omejenega leta odide transport strelcev iz Gradca na mejo rimsko k bataljonu, ki je bil ondaj prideljen brigadi Paumgarten. V ti četi je bil tudi prejšnji dijak Jablonsky. Srečno je došel k bataljonu v Molo di Gaeta.

Jablonsky je z 10. strelskim bataljonom bival po raznih garnizijah na Laškem, v Reki in v Dalmaciji.

Leta 1839. nahajamo Jablonskega v bataljonu po starosti tretjega lajtnanta. Ž njim zajedno sta služila Slovenca častnika Anton Koceli in Viljem Vrhovšek v bataljonu.

Leta 1846. povišali so namesto umirovljenega stotnika Ivana Dizzelhoferja nadlajtnanta Jablonskega za kapitan-lajtnanta. Leta 1847. bil je imenovan stotnikom. Leta 1848. stoprav nudi se Jablonskemu zaželeno prilika, da izkaže čudovito svojo hrabrost ter da bistveno pomore osnuti nesmrtno slavo 10. strelskemu bataljonu.

V dan bitve pri St. Luciji je stala 6. kompanija pod poveljništvom stotnika Jablonskega kot rezerva pri cerkvi St. Lucije in zajedno štirim topom na cesti v brambo. Bilo je okoli poludevete ure zjutraj, ko javi vedétna četa z vstrajnim streljanjem, da je sovražnik blizu. Sovražnik je pričel takoj proti St. Massino Croce, in Bianca Chicco strašansko kanonado, in se vrgel z vso silo na poprišče pri St. Luciji, katero je branila slabotna brigada Strassoldova. Skoraj četrť ure streljal je sovražni roj strahovito z granatami na krilo in v bok; prejenjal je zatem nekoliko, a mahoma se prikaže tudi pijemonteška kolona čez kamenene zgrade. Ta hip so pričeli vrli strelci svoje delo; prevspešen ogenj je podiral sovražnike, da so padali kakor snópje. Presenetljiv je bil uspeh; sovražne kolone so izginile neutegoma. A dasi so vruga naši večkrat zavračali s krvavo glavo, ponavljal je vendar le napade na pokopališče, katero se je trdovratno branilo. Že je bilo odbitih več drzovitih naskokov najmenj šestkrat močnejšega sovražnika. Brigada Aosta predere torišče med pokopališčem in vélicim vrtom; ali strelski

četi, ki sta stali tam, zavrnila sta jo z bajonetom. Že je bilo upalo sovražniku srce zaradi hrabrega upora, ko se mu prikaže o boku nova brigada v pomoč. Po tri ure trajajočem nejedninem boji, v katerem se je držal bataljon čuda vstrajno, prepusti šele neprijatelju silovito branjeno pokopališče. Stotnik Jablonsky je kril s svojo kompanijo umikajočo se četo vstrajno in pogumno. Drugi dan je ukazal feldmaršal grof Radetzky, da se zopet osvoji St. Lucija, kar se je tudi zvršilo po trdovratnem boji. I tu se je odlikoval v novo 10. strelski bataljon.

Feldmaršal grof Radetzky izraža v svojem izveštvju de dato 9. dne majnika 1849. leta o bitvi pri St. Luciji na vojno ministerstvo: 10. strelski bataljon pod poveljništvom vrlega svojega polkovnika pl. Kopala je imel osobito najtežavnejši nalog, kajti zaslanjal je oni del sela, proti kateremu je razvijal sovražnik vso silo svojo. Sama 6. kompanija, ki je bila postavljena pod stotnikom Jablonskim na pokopališči, odbila je tri silovite napade pijemonteških grenadirjev.

Do 27. majnika je bival bataljon v St. Luciji ter služboval na predstražah. Dan po bitvi pohodi čislani feldmaršal Radetzky imenovano selo, objame polkovnika pl. Kopala, in se njemu in stotniku Jablonskemu iskreno zahvali za njiju vstrajnost in hrabrost. — Stopimo sedaj na bojišče pred Vicenco. Bilo je v 10. dan junija, nekako ob 3. popoldne, ko se hrabri strelci 10. bataljona pod Kopalom po robu postavijo jurišajočim vragom ter jih vržejo iz že priborjenega hribovja. Za tem činom prederó pomešani s sovražnimi vrstami vred, na planoto, kjer je dvoje okopov z dvema topoma hermetično zapiralo cesto. Ne čakaje povelja se vrže Jablonsky s svojo kompanijo — pred pričetkom napada je raztrpila sovražna krogla polkovniku Kopalu desnico — na prvi okop. Na čelu samó le nekoliko strelcem osvoji si ga — bil je prvi v njem. Sovražnega vojnika, ki je jedva pet korakov od njega oddaljen strelil nánj, posekal je svojeróčno. Vzgedna ta hrabrost navdušila je vso četo tako, da je pogumno udarila za svojim vodnikom. — Potem si osvoji Jablonsky drugi okop, kjer je bil zopet prvi, in podí sovražnika od postaje do postaje do Modene, najskrajnejše tóčke pri Monte Berici. Tu se nahaja cerkev s samostanom „Madona del Monte“, katero veže stebrišče z mestom in ki popolnoma dominira Vicenco. Okopa, katera si je bil osvojil Jablonsky, gospodujeta čez greben, po katerem se je bilo lahko približati samostanu. Ako je to dobljeno — pisana je bila usoda mestu. — Iz tega se vidi, kako važen je bil ta kraj in kakove vrle nasledke je imel preizvrstni óni čin.

V tem boji je bil tudi težko ranjen že omenjeni stotnik A. Koceli. — V 16. dan junija je umrl polkovnik pl. Kopal, ker so mu morali odžagati rokó. Hrabri in zvesti njegovi strelci so ga spremili v 18. dan junija na zadnjem potu ter ga zagrebli z vso vojaško slavo na pokopališči v Vicenci.

V kapitlji 151. promocije dné 27. novembra 1848. leta pripoznal se je umršemu polkovniku pl. Kopalu in stotniku Jablonskemu viteški križ vojaškega redú Marije Terezije. Vsled tega je bil Jablonsky v 7. dan marcija 1850. leta povzdignen v baronski stan, in je dobil predikat: „del Monte Berico.“¹⁾

Pri napredovanji proti visočinam pri Somi in Somi Campagni v 23. dan julija in Gamboliti 4. avgusta se je znova odlikoval Jablonsky z osobito dobrim navodom in s pogumom. Začasni poveljnik bataljonov, stotnik baron Lütgendorf, slavi v svojem poročilu vrlo obnašanje, ter pravedno vodstvo stotnika J. Istotako se nahaja Jablonskega ime v feldmaršalovem izveštji, ki opisuje óni za usodo Milana toliko odločilni boj.

Z najvišjim odločilom dné 14. oktobra 1848. leta je bil Jablonsky imenovan majorjem v pehótnem polku Zanini št. 16. Pri slovesi mu je podarila 6. kompanija, katero je vodil Jablonsky tolikanj slavno, prekrasno sabljo, redek dokaz hvaležnosti in čislanja.

Leta 1849. dné 3. aprila je bil Jablonsky imenovan majorjem novo osnovanemu 21. strelskemu bataljonu, s katerim je ostal do leta 1850. v Italiji.

V 17. dan novembra 1849. leta je bil Jablonsky povišan za oberstlajtnanta in v 6. dan junija 1850. leta premeščen k prvemu žandarmerijskemu polku.

Jablonsky je služil po nekoliko v omenjenem polku, večinoma pa polkovnik in poveljnik 14. pehótnemu polku vélikega vojvode hesenskega; leta 1857. je bil povišan za generalnega majorja in brigadirja v Pragi.

Leta 1867. imenujejo Jablonskega drugim imetnikom prvemu pehótnemu polku cesar Fran Josip I. in 1866. leta je bil povišan za feldmaršallajtnanta ter prideljen deželni generalni komandi v Prago. Od 7. dné maja do 5. dné julija 1866. leta je vodil moravsko-šlezjsko generalno poveljništvo v Olomuci. — Leta 1869. postane imetnik 30. pehótnega polka ter se 1872. leta imenuje podmaršalom. Leta 1873. umirovijo ga definitivno, na njegovo prošnjo, o kateri priliki mu je cesar, pri-

¹⁾ V grbu svojem ima vrhu družega z ozirom na slovansko svoje ime „einen rothen Apfel an einem mit 3 Blättern versehenen natürlichen Zweige.“

znavač njegovo nadpetdesetletno izborna službovanje podelil red železne krone prve vrste. Jablonsky je umrl 1. dné februvarja 1876. leta sedemdesetleten veteran v Gradci.

Junak naš je bil visoke rasti, krepak, izurjen v vseh telesnih vajah, drzovit jezdec in smel strelec, radodaren in prost vsakojake pedanterije. Jablonsky je bil, kar jednoglasno izpričujejo bojni drugovi njegovi, mož izrednega vojaškega talenta. Mnogo let je živel v srečnem zakonu ter zapustil več otrok.

Na sveti večer.

Slika iz tržaškega življenja. Spisal Nenád.

Bilo je temno in luči so gorele po ulicah, ko se je gospod Gorázd napotil po stari svoji navadi v krčmo večerjat. Gostilna je bila prazna. Točáj je stal pri stranski mizi, bavč se z nekim zavitkom; bil je v svoje delo tako zamišljen, da je celó pozabil vstopivšega gosta pozdraviti. Prinesel mu je vina rekóč: „Nocój se pač pozná, dà je Božič, nikogar ni videti; seveda, nocój večerja vsak rajši domá. Ukazujete kàj večerje, gospod Gorázd?“ dostavil je še.

Gorázd si dá prinesiti navadno večérjo. Založil je parkrat, toda nocój se mu ni ljubile. Gnalo ga je nekaj ven. Kam, sam ni vedel. Hodił je brez namena iz jednih ulic v druge, kamor ga je zanesla noga, a v krčmi ga samega za mizo nocój ni vstrpélo!

Srečaval je ljudi, katerim se je poznalo, da se jim mudí. Hiteli so gotovo vsak na svoj dom, kjer željno čakajo žena in otroci. In nocój ne prihaja lahko kdo s praznimi rokami domóv. Na Sveti večer se kaj tacega ne spodóbi. Nocój dobi vsak, kolikor jih je teh malih kričajev in razgrajalcev, vsak dobi svoj dar. To pa ti poredneži vedó, oj, dobro vedó, da jim oče nocój kàj lepega prinese, zato ga pa tudi že težko čakajo. Nekateri poslušajo pri vratih, ali še ni čuti znanih korakov, drugi pazi pri oknu, kdaj se prikaže. In ko se napósled vrata odpró in oče stoji pred njimi, oj, to je veselje: vsprejme ga radósten krik, sméh in ploskanje z rokami. V hipu so pri njem, obsujejo ga, kakor čebéle pomladanski cvet. Najmlajši mu objame koléno, drugi seza po zavitku, a hčerka se vspnè, da ga objame okoli vratú. Vsi ga kličejo, pogledavajo ga tako milo, da se presrečnemu očetu od radósti topí srce. Za njimi pa stoji mati in tudi nji zablesté solze radosti in sreče v očéh. Dà, nocój je Sveti večer, nocój se je rodila sreča na svet, njen žarek je zasijal pod vsakateri strop. — — —

Popihnila je burja ter jezno bruhnila Gorázdu prah in pesek v obraz. Odnese mu je prijazno podobo izpred očesa ter vrinila mu z osorno silo njega osamélость v dušo.

„Kdo bi preštel reveže, ki gredó danes brez večerje spat? In Bog vé, koliko jih vzdihuje v smrtnih bolečinah na gnilem ležišču!“ mislil je Gorázd, ki je nevedé zašel v Staro mésto, kjer so visóke, črne hiše in ozke pa umazane ulice.

„Dajte mi kàj v bogaimé, lačen sem, gospod!“ izpregovori nekdo v temi s tresočim se glasom.

Gorázd se probudi iz svojega premišljevanja, ozrè se na stran, s katere je prihajal glas in zagleda slabo odétega, od mraza drhtajočega dečka tiščati se ob oglu jako ozke zágate.

„Pojdi z menój, dečko, kupim ti večérje“ — reče fantu in ga pelje v bližnjo gostilno.

Ukaže mu prinesiti večérje. Otrok je rad jedel, s pravo slastjo lačnega človeka.

„Kaj pa domá, niso mati nič skuhali?“ vpraša ga, ko je odložil žlico.

„Nič,“ odgovori dečko.

„Zakaj ne?“

„Ker nimamo kàj.“

„Bi še jedel?“ —

„Dovolj mi je, ali ta kos kruha bi rad nesel materi, če dovolite.“

„Za to bom že jaz skrbel, le pústi! Imaš še kacega brata ali sestro, in kako ti je ime?“ —

„France mi pravijo, brata imam dva, sestre ni domá, ne vémo, kje je.“

„Kaj pa oče?“ —

„Umrli so!“

Gorázd naroči večérje za nepoznano mu družino, kupi kruha in vina, ukaže prinesiti luč, dá jo Francetu, velèč mu, naj sveti domóv. Točájú pa reče, naj nese kupljeno večérjo ž njima.

Šli so; deček je veselo stópal pred njima. Prekoračili so temne, umazane ulice ter stopili v zaduhlo in še bolj nečedno vežo stare hiše. Fant je hitro po stopnicah, Gorázd je na pol omamljen taval za njimi. Videl je že uboštvo in revo združeno z umazanostjo, ali toliko nesnage ni še našel nikjer, kakor tukaj. Stópnice so bile leséne in na pol strohnéle, zibale so se pod nogami. Zastrte so bile z blatom in smetmí, zidovje potemnelo in vlažno in od raznih strani so mu bôli neznosni smradovi v nós. Dospéli so na vrh pod strého. Deček se vspnè, da prestopi visoki prag, odpahne priprte duri ter stopi v sobo, kjer so bivali njegova mati in brata.

„Večerjo nesemo, mati, večerjo!“ klical je deček presrečen.

Točáj postavi prinesene stvari, ker ni bilo mize, sredi sobe na tla, pristopi h Gorázdu in mu šepne na uho: „Dvajset krajcarjev sem pošteno zaslužil, gospod!“ Gorázd mu stisne nekaj denarja v roko, in točáj odide. Žena, videča tujce, ostrmela je, od začudenja ni mogla izpregovoriti ni besedice. Da bi jim kdo prinesel večerje, na to še mislila ni.

„Ne bojte se, dobra žena“, izpregovori prvi Gorázd: „nič slabega nisem nameraval; Francéta sem dobil na ulicah in sem od njega zvedel, kako je pri vas. Tukaj sem vam prinesel malo večerje, samó prosim, kar žlice v roko, dokler je še jed gorka.“

„Bog Vam stokrat povrni, gospod! Sedaj sem prepričana, da se še čuda godé na sveti,“ odgovori žena.

Otroci so bili že pri skledi in tudi starka se jim pridruži.

Med jedjó se je Gorázd ogledal po „sobi.“ Toliko uboštva še ni videl. Ti nesrečneži so stanovali pod samo strého. Sobica še stropa ni imela, videli so se korci in tramovi hišnega krova. Okna ni bilo nobenega, samó v streho je bilo vdélano nekaj temu podobnega. V jednom kotu je stalo nizko ognjišče, v drugem stara postelja, malo cunj na nji, v drugem pohabljená omara in polomljena stolica; drugega ni bilo. Zeblo je, skozi špranje v strehi je pihala burja; ti ljudjé pa niso imeli polénčka, da bi zanétili ogenj in si ogreli premrle ude.

„Kako naj se Vam zahvalim na toliki dobroti, toliki prijaznosti, gospod?“ izpregovori žena, ko so povečerjali.

„O tem pač ni vredno govoriti, to so malenkosti.“

„Malenkosti? Oh, dà, gospod, malenkosti, in vendar, gospod, da Vas Bog ni poslal nocój pod to borno strého, ne vém, kako bi bila jutri vstala. Od dolzega stradanja sem bila že skoraj onemogla in otroci so bili v nevarnosti, da mi ne zmrznejo. Sedaj je spet vse dobro za nekaj časa.“

„Upajmo, da se Vam taki časi več ne povrnejo. Kar bo v moji môči, storim, da Vas rešim skrajne bede“ — tolaži Gorázd.

„Bog Vas blagoslovi, dobri gospod“, vsklikne žena ter mu solzeč se hoče poljubiti roko, katero ji pa Gorázd odtégne.

„Da boste vsaj vedeli, komu ste storili toliko dobroto, hočem Vam povedati svojo povest,“ reče žena ter začne čez nekaj časa tako-le pripovedovati:

„Dokler je bil še moj mož živ, živeli smo precèj ugodno; ubožno sicer, vendar le srečno in zadovoljno. Moj mož je bil prvi delavec v magazinu trgovca Nardinija, bil je nekakšen nadzornik nad drugimi, in poverjenik gospodov. Njemu je zaupal in mu brez skrbi poveril

vsako delo in denar. Jaz sem gladila po hišah srajce in drugo perilo ter si s tem tudi nekaj prislužila. Domá sem opravila vse sama in ker smo živeli skromno in nismo zahajali ni v krčme, ni na veselice, katerih je po mestu vse polno, izhajali smo z zaslužkom prav dobro in še na stran smo deli lahko prihranjen novčič; ni nam bilo treba vedno skrbeti, kaj bomo jutri jeli, in tudi za vsak slučaj bolezni ali druge nezgode nismo bili popolnoma brez pomoči.“

„Družina je bila razmerno velika. Imela sem že bolj odraslo hčer in tri fante. Ti so, kakor jih vidite, še majhni in treba je zanje skrbeti, hči pa si je s šivanjem prislužila záse dovolj. Bila je to lepa, brdka deklica, da ji ni bilo zlepa vrstnice in jaz sem jo ljubila nad vse na svéti, pazila sem nánjo kakor na svoje okó. Ljubila sem jo še preveč, bila je to breumna slepa ljubezen in maščevala se je bridko na meni! Kar koli je želela, dovolila sem ji; če sem se prav časih sprva protivila njenim željam, udala sem se vselej nje prošnjam. Znala je tako lepó prositi, tako govoriti, da se ji nisem mogla ustavljati. Prav tako nespameten je bil v tem obziru moj mož; tudi on se je s hčerjo ponašal in ni ji prikratil najmanjšega veselja. Kupoval ji je obleke, kolikor je mogel lepe, in te si je potem prikrájala sama po svoji volji in svojem ukusu. Za nas revne ljudi se je nosila gosposki, še pregosposki. Tako sva jo razvadila in delo jo je začelo mrzétí. Poprijela se je knjig in čitala je, kar koli je dobila. Kake so bile te knjige, ne vem, ali dosti prida se menda iz njih ni naučila, kajti čim več je čitala, tem čudneje se je vedla, tembolj zletáva in nečimerna je postajala, tembolj jo je delo mrzelo. Jaz sem vse to dobro opazila in rada bi ji bila strgala časih knjigo iz rók, ali tega nisem storila nikdar, komaj sem jo rahlo posvarila, prav kakor bi se je bila bala. Prosila sem je časih, naj gleda rajši na svoje delo, nego da trati čas s čitanjem knjig, a ona mi je navadno odgovarjala: „Saj delam dovolj, nekaj počitka moram vendar imeti!“

Ker je bila lepa, gledal je marsikateri mladenič za njo in tudi sin močevega gospodarja, znan postopač, danguba in zapravljivec vrgel je svoje okó nánjo. Prišel je necega dné v hišo in si dal narediti nekoliko perila. Moja hči je prevzela delo. Od ónega časa je prihajal večkrat naročat si kaj. Meni se to ni zdelo nič nevarnega, če prav bi si bila že takrat lahko mislila, da lopov ničesa dobrega ne namerava; a človek je že tak, da sodi druge po sebi. Zalázoval jo je tudi zunaj, kadar je kam šla, na sprehajališéh, sploh povsod; da se je le pokazala na ulicah, lazil je za njo. Jaz tega nisem zvedela, kajti če sem bila jaz ž njo, njega ni bilo. Stvar se je vedno bolj razvijala, začela sta

se sestajati na samem in ona je prihajala časih že v noč domov. Meni se je vse to zdelo sumljivo. Kam ta otrok zahaja, mislila sem časih, ali da se shaja z ónim gosposkim malovrednežem, nisem nì mislila. Vpraševala sem jo večkrat, ko je prišla domov, kje je bila tako dolgo.

„Sprehajala sem se s to in to.“

„A to se ne spodobi, da se tako mlada deklica zvečer sama sprehaja, to ni lepó in ne prav; tega ne smeš; Bog váruj, da bi oče to vedeli, sama lahko veš, da bi se jezili,“ rekla sem ji.

„Moj Bog, če človek ves dan dela, mislim, da ni nič napačnega, ako si zvečer privošči malo počitka“ — odgovorjala mi je navadno.

Kmalu si je začela sama kupovati, sprva malenkosti, kakor robce, kravate, in take stvari. Necega dne prinese v zavitku domov celo obleko. Mislila sem, da si jo je kaka gospodična dala delati, a čudom sem se čudila, ko jo vidim v nedeljo, da si jo je sama oblekla. Vprašala sem jo, kdo ji je dal denar za obleko.

„Zasluzila sem ga, saj mi ljudjé plačujejo delo.“

„To ni mogoče,“ rekla sem „saj tako malo delaš in skoraj ves denar daš meni.“

„Malo delam? Kdo pravi, da malo delam? Se li morda ne trudim vse dneve in ako si za trdo prisluženi denar kupim obleko, menda je ravno tako dobro, kakor bi ga Vam dala; Vi mi tako ne kupite nikdar, kakor bi sama želela, zato sem storila to rajši sama“ — rekla mi je.

Toda meni ni šlo to več iz glave, sumnja se mi je zajela v srcé. Začela sem misliti, kaj bi to moglo biti, ali ničesa pravega se nisem mogla domisliti. Da bi ji kdo vse to daroval, o tem se mi še sanjalo ni; pridobro mnenje sem imela o hčeri svoji, da bi bila mogla sumnjati o njeni poštenosti. Vendar me je to vznemirjalo.

Necega dne sem prišla nenadoma in nič slabega misleč v nje sobo, ko se je ravno odpravljala iz hiše. K neki prijateljici je hotela iti, kakor mi je rekla. Stala je pred zrcalom in bila v lepotičenje tako zaglobljena, da me ni takoj slišala. In glej, kaj se mi pokaže? V odprti šatulji, ki jo je imela pred seboj na mizi, videla sem zlato uro, medaljon, zlat brislet, prstan in še drugo dragoceno lepotičje. Priskočim k mizi, ona hlastno zapre šatuljo, toda bilo je prepozno — videla sem vse!

„Mina, kje za božjo voljo si vzela vse to?“ vskliknem.

Mina je bila vsa preplašena in ni vedela sprva kaj odgovoriti, tiščala je šatuljo v rokah in ni se mi upala pogledati v obraz.

„Kdo ti je dal te dragocenosti, govôri!“ silila sem jaz.

„Dobila sem vse v dar od gospé Leonardijeve, pri kateri sem prejšnji mesec šivala“ — izpregovori napósled.

„To ni mogoče! Mina, povej po pravici, kdo ti je dal to?“

„Povedala sem Vam; če nečete verjeti, ne morem Vam pomagati.“

„Ne laži, Mina! Povej rajši po pravici in zlepa meni, sicer te bo oče prisilil.“

„Povedala sem že jedenkrat, drugega ne izveste nì Vi nì oče!“ — deje, pograbi vse, kar je bilo v šatulji ter odide. Jaz nisem od samega začudenja vedela, kaj se je prav za prav zgodilo, stala sem in strmeč gledala za njo. Strašne slutnje, grozne misli so se mi budile v glavi in srce me je bolelo. Oh, mislila sem, da mi počí! Dolgo sem stala, tako ne vedoč, kaj mi je početi, misel se mi je podila za mislijo po glavi, jedna strašnejša od druge.

Zvečer sem čakala, da bi se vrnila, ali ni je hotelo biti. Bližal se je čas, ko je imel priti moj mož domóv, a hčere še vedno ni bilo. Trepetaje sem čakala njega, toda tudi njega ni bilo. Čakala sem jedno uro, nikogar, dve, tudi nikogar, polotil se me je strah in groza. Bila sem neizrečno vznemirjena. Preživela sem strašno noč, polno straha in trepêta, nade in obupa.

Druzega dné, ko sem jih še vedno čakala zastonj, prijavi mi policist, da je mož moj zaprt.

„Zaprť?“ — vskliknem. Zdelo se mi je, da nisem dobro slišala.

„Dá, zaprt!“ ponóví policist.

„A kaj je zakrivil, da so ga zaprli?“ vprašam ga vsa prestrašena.

„Pobil je sina svojega gospodarja skoraj do smrti —“ odgovorí mi na kratko ter odide, predno sem se zavedla in ga mogla izprašati, kako je vse bilo.

Zvédela sem kmalu. Prejšnji večer je poslal gospodar mojega možá po nekem opravku na kolodvor. Prišel je tja, baš ko je imel odriniti vlak na Dunaj. Ko je odpravil svojo stvar, hotel je iti domóv, kar se ustavi zunaj voz, in kdo izstopi? Mina in gospodarjev sin! Lehko si mislite, kako se je začudil moj mož. Ne da bi ga bila opazila vstopita, in gospodič je baš kupil vozovnice ter hotel oditi z Mino v čakalnico, ko jima moj mož zaskoči pót.

„Stojta!“ zavpije z groznim glasom nánja. „Kam sta hotela pobegniti? In ti, gad zapeljivi“ — obrne se h gospodu, „to pot ne uideš kazni svoji, ali nisi še zapeljal dovolj deklet?“

„No, ta bo zadnja, čuješ, zadnja!“ rekoč ga mahne po glavi s palico, ki jo je držal v rokah. Zapeljivec se zgrudi krvav na tla, ljudje, ki so se bili hipoma zbrali okoli, zgrabijo mojega možá, takoj so prihiteli tudi policisti ter ga odvedli v zápor. Prijeli so takisto Mino, pa

spustili so jo kmalu, možá pa so obsodili na nekaj let. Oboel je in, kakor so mi uradno priznali, umrl lanskega leta v ječi. In kaj bi Vam pravila še dalje? Vse drugo lahko uganete sami.

Jaz sem ostala sama s temi-le otroki. Mina se ni nikdar več povrnila. Klatila se je nekaj časa tukaj-le po mestu, potem se je pa kar izgubila in sam Bog vé, kod se sedaj vlačí!“ reče žena ter si zakrije z rokama obraz. Debele solze so ji lile skozi prste.

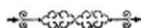
Gorázd je bil tudi globoko ganen in tolažil je nesrečno starko.

„Kaj pa zapeljivec, je li ozdrável?“ vpraša jo napósled, ko je prenehala jokati.

„Ozdrável, saj kopriva ne pozebe! In tudi ta ničemnik, ki je umoril mojega možá, pogubil hčer mojo, pogubil ji teló in dušo, uničil in razdejal srečo vse naše družine, ozdrável je. Živí pa prav tako razuzdano, malopridno in ničemno kakor prej, in vendar njega — njega ne zapró, njegovih hudodelstev ne vidijo! Zdi se mi, kakor bi mu dajali potuho ter ga pobujali k lopovščinam vsake vrste. Sevéda, kaj pa je tudi kako ubógo deklico zapeljati? To je le plemenita zabava bogatim razuzdancem! Reveži menda niso za družega na svetu, kakor da jim bogataši izžemajo kri iz telesa, da jim živo srce trgajo iz prsij, da jih tlačijo in dušijo v blatu svojega greha in svoje zavrženosti! Čudne, jako čudne misli vstajajo mi časih v glavi, ko tako premišlujem; poloti se me obup in dvojiti jamem ob vsem, kar koli je na svetu in na nebu. Toda naj končam svojo povést! Ko so mi obsodili možá, bili smo brez zaslužka. Kar je bilo prihranjenega denarja, porabila sem kmalu za sé in za otroke. Poprodala sem obleko in kar je bilo pohištva, in ko nisem že imela ničesar več, vrgli so mene in otroke iz hiše, na plano. Niso pomagale ni solze ni prošnje. Žid, posestnik óne hiše, ni se dal omečiti, iztiral nas je izpod strehe. Navezala sem culico, bila je jako lahka in šla z otroki iz hiše.

Bili smo brez stanovanja. V ti-le zágati smo se ustavili. Gospodar te hiše, videvši naše uboštvo, prepustil mi je ta podstréšek zastonj. Nastanila sem se tukaj. Koliko lakote, mraza, pomanjkanja vsake vrste smo tú pretrpeli, tega Vam ne morem dopovedati. Ako bi Vas sam Bog ne bil poslal nocoj rešitelja pod našo streho, ne vem, kako bi bila jutri vstala in otroci bi mi bili lahko od mraza in lakote umrli do jutri. No, sedaj je za nekaj časa zopet vse dobro.“

Bilo je pozno, ko se je Gorázd odpravil domóv. Nesrečnežem pa je po svoji móči pomagal, najel jim je primerno stanovanje, kupil jim obleke, dobil ženi dela, za otroke je skrbel, da se je izuril vsak v kakem rokodelstvu ter pripomogel jim tako do poštenega kruha.

O šetalíščih mesta ljubljanskega.

Zgodovinski spomini. Spisal P. pl. Radics.

Neutrudno delujoča mestna naša občina z baš dovršenim poslednjim kósom nabréžja pri Hradeckovem móstu ni le za hip odprla davno zaželeno nove póti občevanju górenjega s spódnjim koncem mesta, ne, položila je tem načinom tudi osnovni kamen, na katerem se bode lahko v bodočnosti razvilo novo šetalíšče, in izvestno je le vprašanje naših dnij, da se ob vódni stráni hiš na Starem in na Mestnem trgu vzbudi trgovstvu na prospéh živahen promét.

Kadar se razvije trgovsko življenje, ustavljal bode na tem mestu sedaj hitro mimó stopajoči potnik svoj korak ter liki drugod bode takisto nastalo todi šetalíšče in sicer šetalíšče óne vrste, katera se v razliko od nalašč napravljenih imenujejo nastala šetalíšča.

Ker se po sedanjem otvorjenji nabréžja vsekako smé pričakovati, da dobode stólno mesto naše nóvo takšno šetalíšče, utegne zanimati spoštovane bralce „Zvonove“, ako se pri ti priliki ozremo v minule dni in pogledamo, kako so se razvijala ljubljanskega mesta šetalíšča, in ako jim iz verjetnih poročil zazóvemo v spomin šetalíšča, katera so že davno odslúla ter je ljudstvo nánje pozabilo skoraj popolnoma.

* * *

„Trg“ so nazivali staroslovenski prostor, kjer se je tržiło, novo-slovenski trg, in takóvo tržišče so ustanovili Slovenci tudi na tléh stare Akviline ¹⁾ (Emone), in sicer na ónem mestu Ljubljane, ki še dandanes nosi ime Stari trg.“

Tu na „Starem trgu“ bilo je torej tudi v srednjem veku, tačas, ko se je Ljubljana vedno bolj razvijala v mesto, najstarejše šetalíšče našega mesta, in to šetalíšče je nastalo baš po živahnem trgovanju na kraji, kjer stoji v današnjih dnéh redúta, zategadelj pristojna temu šetalíšču pridévek nastalo šetalíšče.

Tukaj na prostoru takozvanega „Starega trga“, ki se vidi še dandanes proti sv. Jakopa trgu zasuknen v desno, stala je še za Valvasorja lipa.

Ta lipa je bila središče šetalíšču srednjega veka.

Kakor poudarja še Valvasor, shajala se je krog nje po starem običaji vsa soseska, torej vse stanovništvo mestno, in: „verzehte

¹⁾ Müllner, Emona, pag. 199.

alda ihre zusammengetragene Speise bei einer annehmliehen Musik in freund-nachbarlicher Vertraulichkeit nach vormaliger alter Weise.“¹⁾

Leta 1638. ukazal je mestni nadkomornik gosp. Ljudevit Schönleben, naj se ta nekaj tako krasna lipa poseka, ker je bilo drevó „von Alter wurmstichig und voll Ungeziefers.“²⁾

Nekako sredi 16. veka se je baje pripetila na šetalíšči „Starega trga“ tista epizoda — in sicer leta 1547. prvo nedeljo julija meseca — katera je genijalnemu našemu Preširnu dala predmet njegovi baladi „Povódnji mož,“ katera še nima vrstnice, óna „epizoda,“ ko je „povódnji mož,“ ta v bajki živeča prikazen, lep mladenič z dražestno Uršiko Schafferjevo od lipe stráni mimó Zatiškega dvora, torej po današnjih „Zatiških ulicah“ popléšal v Ljubljano — v stekleni svoj grad, da njiju ni nikdar več bilo na sprégled!

Prav na tisto mesto, kjer je stala stara lipa na starem tržišču, postavil se je v 17. veku, in sicer na zapadni stráni jezuitskega kolegija (današnje redúte) tisti vodnják od marmorja, katerega so tekar tekom našega veka pred nekaterimi leti prenesli k sv. Florijána cerkvi.

Razven šetalíšča na „Starem trgu“ imeli so pa Ljubljanci za Valvasorja tudi še „den schönen lustigen Spaziergang durch einen Wald auf den Schlossberg und in der Stadt darinnen mit einem grossen und dicken Wald von Buchen und anderen Bäumen.“

To šetalíšče se je gotovo stikalo z Gradom od „Starega trga“ semkaj in od Polján.

„Zabavišče“ imenuje že Valvasor tudi „Prúle.“

V „Prúlah“ („in dem Prúell“) zažigal se je 1653. leta 24. dne meseca junija za izvolitve Ferdinanda IV. v rimsko-nemškega cesárja umétalen ogenj. „we'ches ein aufgerichtetes Castell mit dreyen Thürmen fürstellig machte, da gab es feurige Leuchtkugeln u. s. w., u. s. w., Auch waren Zelte mit Erfrischungen aufgeschlagen.“³⁾

Takozvani „družbi“ služili so zlasti v sedemnajstem veku v zabavo lepa šetalíšča, prekrasni vrti kneza Auersperga in Eggenberga. Tam so napravljali po tedanjega časa ukusu igrišča in strelíšča, vožnje po ribnikih itd. itd., gojencem jezuitskega kolegija pa v vedríšče grad Tivoli („Pod Turnom“), nad katerega portalom se je pred štiridesetimi

¹⁾ Valvasor, XI. pag. 685., XV. pag. 460.

²⁾ Ibid. pag. 460

³⁾ Ibid. pag. 724.

leti še iz latinskega kronostiha, ki se je bil tamkaj vsékal 1703. leta pri popravljani gradú, lahko pónemal namen njegov, namreč da je zgradba

AeDes Deo aC posterIs reCreanDIs posIta.

Tako živahen promet, ki se je bil pričel že v davnih časih na takozvanem „Brégu“, zlasti še koncem sedemnajstega veka, ko se je sósebnó pridno upotrebljala vódna cesta od Ljubljane do Vrhnike ter se je po nji vozilo nekako redno trgovsko brodóvje, prestvaril je v šetalíšče tudi „Brég“ in njemu nasproti ležeče Šentjakopsko nabréžje, kjer sedaj krámarji pródajo staríno.

Takisto nas poučúje drja. Marksa Grbca leta 1710. natisneno delo „Gründliche Vertheidigung der Laybacherischen Luftt“ v dostavku, kjer popisuje takrat toli priljubljene vóžnje po vódi. Tamkaj čítamo: „Adel und Burgerschaft nehmen auch das Nachtmal mit sich (na čolní) und verzehren solches entweder in den Schiffen selbst oder aber ausser derselbigen unter denen in angenehmer Ordnung beederseits des Stromes gepflanzten ganz schattreichen Eich und Aspenbäumen. Die Handwerkszunftén tanzen auch mit ihren nicht selten saubern Weibern und Töchtern ein lustiges herum.“¹⁾

Leta 1710. stala sta torej na obéh bregéh med Šentjakopskim in Hradeckovim móstom drevoréda, katera sta služila Ljubljancem v javna šetalíšča.

Jeden teh drevorédov, óni na „Brégu“, dobil je pozneje po nepozabljivem mecénu kranjske naše dežele baronu Žigi Zojso ime Zojsov drevoréd.

Ta Zojsov drevoréd je bil koncem minulega veka najpriljubnejše ljubljansko šetalíšče, vendar je bilo poleg njega priljubljeno mestnim stanovnikóm tudi šetalíšče na takozvanem „Lépem póti“ za kneza Auersperga vrtom ob Tržaški cesti.²⁾

O šetalíšči Zojsovega drevoréda nam je ohranil zanimive beléžke dnevnik nekega ljubljanskega meščána, sezajoč iz osemnajstega v devetnajsti vek.

V Zojsov drevored je 3. dné septembra meseca 1790. leta v Ljubljani navzočni kraljici neapoljski poklonit se privédla grofica Lambergova gospé aristokratke in kraljica je gospém pokazala cesaričino Marijo Terezijo, bodočo nodvojvodinjo avstrijsko.³⁾

V ljubljanskega meščána Seifrieda že omenjanem dnevniku bremo o „Zojsovem drevorédu“ naslednje beléžke:

¹⁾ Grbec, l. c. pag. 54 in dalje.

²⁾ Wöchentliches Kundschaftsblatt des Herz. Krain 1775 in 1776 po mnoga mesta.

³⁾ Laibacher Zeitung 1790. leta.

Leta 1793. dné 3. julija meseca ob devetih zjutraj je generalnega štaba stotnik Pucher v Zojsovem drevorédu s konjem vred padel in potem précej umrl.¹⁾

Leta 1780. dné 13. julija meseca smo videli slavnega gosp. generala Lorda Nelsona, Lorda Hamiltona in zamúrko njegovo. Lord Nelson je bil tudi v Zojsovem drevorédu.²⁾

Leta 1804. Veliko pozornost so vzbujali v Zojsovem drevorédu — na póti za jaháče — kónji angleškega jaháča de Bacha, ki je 28., 29. in 30. dné septembra meseca na dvorišči Nemske hiše igral s svojimi kónji, pri čemer je nabral precéj novcev.³⁾

Višji „družbi“ je bil koncem minulega veka priljubljeno vedrišče in šetalíšče véliki lépi vrt v avguštinskem diskalcejatskem samostanu na Dunajski cesti (denašnji deželni bólnici), kjer so se nahajali za šétanje veliki drevorédi.⁴⁾

Ko je francosko vladárstvo (leta 1809.—1813.) začelo že umirati, obrnile so mestne gosposke pozornost svojo na šetalíšča mesta ljubljanskega in misliti, kako bi jih olepšale.

V proračunu mestne ljubljanske gosposke tedanje („Mairie“) iz leta 1813., nahajamo poleg družega tudi 1500 frankov zabeléženih za napravo nóvega šetalíšča, kateremu črtež se predloži, kadar treba. „Starima šetalíščema ob Ljubljanici“ so nakazali 50 frankov v popravo!⁵⁾

A že leta 1813. februvarja meseca nahajamo proračun skupnih troškov za namerjano novo šetalíšče in „črtež“, kako bi napraviti bilo to šetalíšče.⁶⁾

Kakor nam kaže z bojami risani črtež, imelo bi bilo obsezati nóvo šetalíšče drevoréde v naslednji méri:

Prvi drevoréd na takozvani Celovski ali Tirolski cesti (dandanes Marije Terezije cesti), od civilne bólnice do vrtnih vrat Cekínovega gradú (kjer so se, kakor znano, vršile javne velike slavnosti Napoleonu na čast).

Drugi drevoréd od vrtnega zidú obitelji Maličeve (zatorej v méri sedanje cesárja Frana Josipa ceste), do denašnjega gradú pod Tivolijem, to je do parka pred njim.

¹⁾ L. c. pag. 8.

²⁾ L. c. pag. 31.

³⁾ L. c. pag. 66.

⁴⁾ Marian, Austria Sacra III. 5. pag. 174.

⁵⁾ Ljubljanski mestni arhiv.

⁶⁾ Ibid.

Tretji drevoréd od tamkaj povprék proti Cekinovemu grádu, in sicer tikoma jarka, torej pod takozvano novo pótjo od Tivol-skega gradú.

Vkupni troški za nóvo šetalíšče so se proračunali na 6592 frankov in 85 centimov.

Nakána o napravi novega šetalíšča, katero je mesto ljubljansko ukrenilo zvršiti za dôbe Francozov, da se je uresničila, ako tudi z nekaterimi izpremembami, na tem nam je hvaležnim biti nepozabljivemu ces. kralj. generalnemu guvernerju baronu Lattermannu, kateri je skoraj po svojem dohodu v Ljubljano poskušal, da se zvrši ta naméra.

Dandanes vedó tisoči in tisoči šetalcev hvalo blagemu avstrijskemu vojščáku in prijatelju meščanov na drevorédu in šetalíšči, za kar so Ljubljani zavidna mnoga bližnja in daljna mesta.

Ta drevoréd, ki bode ime Lattermannovo izročil poznim zanamcem našim, gotovo je najlepši spomeník, katerega si je postavil visoko čislani dostojanstvenik v okolíni Ljubljane sam.

Želeti je seveda in le uméstno bi bilo, ker v naše stólno mesto prihaja vedno večja množica tujcev, katere bi gotovo zanimalo zvédeti, kako je nastalo to prelepo šetalíšče, da se na primernem kraju, morebiti v središču njegovem, katero prerezáva južna železnica, postavi spomínska plošča, ki bi z nekaterimi besedami oznanjala zgodovino drevorédovo.

Kmalu po napravi Lattermannovega drevoréda se je pričel násad družega, dandanes takisto mnogo občudovanega šetalíšča, t. j. „Zvezde“, za katero se je po odpravi kapucínskega samostana 1784. leta dobil prostor 1817. leta. Zgodovino tega drevoréda je naš zaslužno kvišku hrepeneči mladi preiskovalec gosp. prof. Ivan Vrhovec v „Zvonu“ obširno popisal, zato je bodi dovolj, ako obračamo pozornost na omenjeno posebne pohvale vredno delo.

Šetalíšča po nabréžji ljubljanskem, katero se je slovesno odprlo z baš dovršenim nabréžjem za „Trančo“, veseliti se bode mogel v polni méri sicer res tekar bodoči narastáj, vendar upamo, da skoraj pride ta čas!

Zemljepisne črtice.

Piše Evgen Lah.

IV. Tržič.

zemlje, združeno pod tem imenom, ima marsikaj podobnega radovljiškemu.¹⁾ Tudi tu je okrožje obdano povsod z gorovjem, in odprto le na jugu, oziroma na jugovzhodu. Tudi tu nahajamo na severozahodu, severu in severovzhodu gorsk, na zahodu in vzhodu hribovit značaj. Razložek je le ta, da tržiško ravnino, če že sploh zasluži to ime, obdaja mejno gorovje ob okrožji neposredno. Predgorja, koja vidimo v radovljiški ravnini med ravnino samo in med mejnim gorovjem, izginejo tu na zahodu in vzhodu popolnoma, na severu pa saj deloma. Vegetacija okrožja je skoro povse jednaka radovljiški, le s tem razločkom, da vidiš tu vse, ker na manjšem prostoru, ože med sabo združeno. Pogled iz južne ravnine proti severu ti podaja ob levi in desni prijazne holme, pokrite deloma z gostimi gozdi, deloma s tolstimi travniki in pašniki. Ves drugačen obraz ima severna stran: v ospredji, kjer je svet še primeroma nizek, nahajajo se temni gozdje sicer še vedno v obilici mimo prostranih senošet. Toda kmalu se morajo ogniti pritlikavemu grmičevju, med kojim se pokazujejo sem pa tja že goline, dokler ne jamejo skalovine prevladovati. Vendar je gorovje do vrha, če ne večinoma, saj deloma, pokrito s precēj bujno vegetacijo! Od raznih gorskih vrst so tudi v tržiški skupini vse zastopane ter v večji ali manjši meri razvite, razven planot.

Svet, ki se razprostira med opisanim mejnim okrožjem, zasluži le deloma ime nižave. Le v svoji južni polovici se razširi toli, da mu smemo pridevati ime ravnine. Čim bliže severnemu gorovju, tem močnejše se zožuje, dokler ne postane onstran tržiške kotline prava soteska. Kar je radovljiški ravnini bohinjska in kórenska, oziroma združena Sava, to je tržiški ravnini njen dotok tržiška Bistrica. Tudi ona napravlja v ravnino samó precēj globoko zarezo, in ji daje na ta način značaj male stopnjevine. Obronki stopnjevin, s katerimi se približuje ravan strugi Save, so precēj strmi in visoki, ker se je struga zajela precēj močno v nižino. Vnanja oblika ravnine je sploh jako prijazna. Posebno živahno jo narejajo posamezni kraji, ki so tu na primeroma malem prostoru združeni v velikem številu. Pokrivajo jo precēj vsporedno ob obeh bregovih Bistrice, dokler se dalje na severu ne

¹⁾ Pogled „Ljubljanski Zvon“, 1884, na 403. strani.

zožita oba bregova v jedno samo kotlino, v koji leži glavišče opisovanega ozemlja, prijazni Tržič. Tu se izpremeni ravnina v ozko in ožjo, že precēj strmo dolino, oziroma sotesko z divjimi, porastenimi robovi ob desni in levi, dokler ne prispe pri Ljubeljevem prelazu do osrčja glavne črte mejnega gorstva. Na ti poti se ž njo družijo, posebno ob desni strani, kratke in divje doline preseke.

V orografičnem zmislu pripada tržiški svet ves Karavankam. Hipso metrične in fisiognomične razmere južne in severne polovice so med sabo strogo različne. Obe polovici se zjedinita pri Tržiči. V prvi prevladuje gorstvo izključljivo, v južni pa menjujeta ravnina in planinsko hribovje med sabo precēj pravilno.

Severna gorovita polovica se približuje v svojem okrožji precēj močno podobi trapecovi, čegar severna in vzhodna stran pripadati glavni črti Karavank, zahodna in južna pa njihovim meridijonalnim razrastkom, oziroma predgorjem.

Najvažnejša stran imenovanega trapeca je severna, ob jednom mejna črta med Kranjsko in Koroško. Orografično pripada glavni vrsti pogorja Karavank, vendar ne strinja v sebi ónih popolnostij, koje smo nahajali pri Stolovi skupini. Vsa severna mejna črta obstoji iz par ur dolzega, precēj jednoličnega in ne posebno razvitega rebra, Košuta imenovanega. Košuta je, akoravno pripada visokemu pogorju, do vrha precēj dobro porastena, le sem pa tja kaže proti vrhu golíne. Pobočja so primeroma zelo strma, veliko strmejša na severu, kot na jugu. Greben je zelo oster, zareze plitve, vrhovi med seboj precēj jednako visoki. Srednja vrhovna višina znaša krog 2000 m. Najvišji vrh, precēj na sredi ležéči Véliki vrh, ima 2085 m, nasproti pa tudi najnižji vrhovi ne padejo pod 1900 m. Sploh znaša največji razloček med vrhovno višino le nekaj nad 100 m. Čudno je, da postajajo vrhovi tem višji, čim bolj se oddaljujejo od Stolove, to je od najvišje skupine pravih Karavank. Od Vélikega vrha se loči proti severozahodu kake pol ure dolg odrastek z 1969 m visoko Babo, po koji se Košuta mimo 1370 m visocega Ljubeljevega prelaza veže s Stolovo skupino, oziroma z Zelenico in Srednjim vrhom. Tudi najnižja sedla ne sezajo pod 1800 m. Sploh pa znaša razloček med srednjo vrhovno višino in med srednjo višino sédel komaj 200 m. Sedla zarad tega tudi nimajo nikake važnosti. V vzhodu Vélikega vrha se ločita od Košute dva razrastka: prvi se vije, kot Košuta sama, od zahoda proti vzhodu ter pripada v vsi dolgosti več kot jedne ure Koroški. Večje važnosti za tržiški svet je pa óni razrastek, ki se loči od Vélikega vrha proti jugu ter sestavlja vzhodno stran omenjenega trapeca, ob jednom severo-

vzhodno mejno črto med tržiškim kotlom in med Koroško. Ta oddelek kaže večinoma ravno iste vnanje lastnosti, kot Košuta. Jednolično, večinoma do vrha z gozdi porasteno gorovje, blizu vrhov že precēj golo, le precēj nižje kot Košuta. Tudi najvišji vrhovi ne sezajo nad 1700 m, najnižji prehodi ne pod 1400 m. Najvažnejša vrhova te vrste sta 1670 m visoki Stegovnik in malo nižji Javornik. Najvažnejše sedlo leži v severu Stegovnika in pelje iz Tržiškega v zgorenjo Kokro. V jugu se dotika ta mnogovrstno zasukana črta najvažnejšega in ob enem najvišjega vrha tržiškega mejnega pogorja, 2120 m visocega Storžiča, ki je središče treh daljših pogorij. Od njega se namreč loči razven že popisane pogorja še jedno proti vzhodu, oziroma proti jugovzhodu in jedno proti zahodu. Vzhodno pripada kranjski skupini, zahodno pa oklepa tržiško kotlino na jugu. Od vseh treh omenjenih pogorij je Storžič ločen po precēj globokih sedlih. Storžičeva piramida je, kot vse gorovje teh krajev, na severnem pobočju veliko golejša, kot na južnem, sploh pa primeroma zelo strma. Tudi po vegetaciji se popolnoma ujema z že popisanim gorovjem. Gorovje, ki se ga dotika na zahodu in ki nareja južno stran omenjenega trapeca, spominja po vnanjem zelo na Košuto. Nad uro dolgo, na južni strani s pašniki, na severni pa z gozdi pokrito, dotika se v svojem zahodnem konci jako tesno tržiške kotline. Zove se Kriška gora. Le v hipsometričnem obziru je veliko manjše pomembe, kot severna, ž njim skoro vsporedna Košuta. Srednja visokost znaša le 1400 m, najvišja 1550 m, najnižja zareza 1200 m. Manjše važnosti je zahodno obrobno gorovje tržiške kotline, od Kriške gore ločeno po bistriški ožini pri Tržiči, od Košute po Ljubelji. Sestavljajo je odrastki Dobrče in Begunjščice, to je onih razgorij, ki se vleko vsporedno z glavno črto Karavank neposredno nad gorenjsko ravnino. Vrhovi te vrste, med sabo v nikaki celotni zvezi, nepomenljivi so celo tudi gledé visokosti. Večinoma od 900—1000 m visoki, imajo že skozi in skozi hribovit značaj. Le v skrajnem severu se loči od Begunjščice z mnogoštevilnimi odrastki pogorje sv. Ane, v najvišjem vrhu s 1522 m.

Gorovje v notranjem tržiskem svetu med popisanimi mejnimi črtami se razširja od Tržiča pogledano veličastno ter razpada v tri po bistriški in katarinski dolini ločene skupine. Nazivlja se po navadi z imenom Rovti. Najvišji je oni del, ki se razprostira med dolinama Bistrice in sv. Katarine; obstoja pa iz pol ure dolzega, precēj strmega rebra, ki se navpično loči od Javornika v vzhodni mejni črti ter seza vsporedno s Kriško goro trdo do Bistrice same. Najvišja vrhova v ti progi sta: 1612 m visoka Konjščica in 1548 m visoka Uškova pla-

nina. Manjše pomembe sta ostali skupini, sestavljeni po nižjih prečnih rebrih, ki se odločujejo menj ali več v meridijonalnem pravci od Košute, oziroma od Kriške gore. Nekoliko važnejše je le óno, ki se spušča od 1970 m visoke Kolce v Košuti proti jugu v pol ure dolgi črti ter se končuje z malo planotico, katere mejni robovi *Mecsnovec* in *Bela peč* znašajo še 1387 m, oziroma 1337 m. Gosto porasteno hribovje v jugu sv. Katarine, ob severnem pobočji Kriške gore, imenuje se *Kokovnica*.

Ves drugačen obraz nam podaja južna polovica tržiškega svetá. Zunaj Tržiča, kjer stopa Bistrica v svoj spodnji tek, rázširi se bistriška dolina v primeroma široko ravnino. Ravnino, do poldruge ure dolgo in dobro četrt ure široko, obdaja ob desni in levi prijazno, nizko hribovje, ki nam kaže jako mnogovrstno lice. Desno hribovje, gledé višine celo nepomenljivo, pripada skrajnim južnim odrastkom že zgoraj omenjene Dobrče, levo gričevje pa južnim odrastkom Kriške gore. Levo brdičevje se končuje na jugu ob gorenjski ravnini z divjim gozdom, imenovanim „Uden boršt“ (Uden = vojvódin, Herzogsforst), znanim iz Jurčič-Krsnikovih „Rokovnjačev“ kot jedno glavnih bivališč zloglasnih lopovov. Tržiška ravnina je pravo za pravo le mal del velike gorenjske ravnine, ki se kanalu podobno v svojem jugovzhodnem konci veže ž njo. Njen strmec sicer precěj jednakomeren, vendar primeroma velik, znaša od Tržiča do roba nad Bistrico pri Podbrezji nad 100 m. Polovica na desnem bregu Bistrice ima posebno dosti raztreseno ležečih holmov, pokritih večinoma z gostimi gozdi.

V hidrografičnem obziru pripada tržiški svet prirečju Save. Glavna reka je tržiška Bistrica, ki je Tržiču z njegovo okolico to, kar je od Most do Radovljice kórenska in od Radovljice do Podnarta združena Sava Radovljici ž njeno okolico. V vsi svoji dolgosti od izvira do izliva, pretaka se po tržiškem svetu ter ga, kot že povedano, v menj ali več severno-južnem pravci loči v dve precěj jednaki polovici. Nad 20 kilometrov dolga pripada najvažnejšim kranjskim dotokom Save na levem bregu. Iz vzhodne Košute prišedša ne izgubi v svojem do 10 kilometrov dolgem gorenjem teku od izvira do Tržiča značaja pravega gorskega potoka. Temu značaju primeren je tudi njen precěj velik pad. Kot drugi gorski potoki v zgorenjem teku, nareja tudi ona s svojimi dotoki več deloma prav znatnih slapov. Najzanimljivejši je strmec, ki ga nareja Bistrica sama kake tri četrti ure nad Tržičem pri tako zvanem „Hudičevem mostu“ ob visoki skalnati ožini. V jugu Tržiča, kjer stopa v svoj spodnji tek, vréže si Bistrica precej prostorno in globoko, več metrov pod ravnino samo ležečo strugo, katero obdrži do svojega izliva v Savo pod Podnartom. Dotokov sprejema Bistrica veliko

več v svojem zgorenjem teku, kot v spodnjem; precēj jednako pa na desnem in levem bregu. Veliko število dotokov, koji zalivajo prečne, peščene grape, vsopredne s prečnimi rebri med Košuto in Bistrico, dohaja ji iz južnega pobočja Košute. Tudi óno rebro, ki se razprostira med Javornikom in Bistrico, pošilja ji najmanjih vodâ. Vse te vode, po dolgosti neznatne, so le večji gorski studenci in splošno manjše pomembe.

Večje pomembe sta že Mošenik na desnem in Voneščica na levem bregu. Prvi ji prihaja iz zahodne Košute, teče po dolini sv. Ane, vsopredno s cesto, ki drži iz Tržiča v Celovec ter se izliva po večurnem teku, ko je vsled večjih studencev, posebno od doberske in bégunjske strani precēj močno narastel, na jugozahodni strani Tržiča v Bistrico.

Voneščica prihaja od severnega pobočja Storžičevega, zaliva v svojem vzhodno-zahodnem teku dolino sv. Katarine ter se izliva v Bistrico kako poldrugo uro dolga pri sv. Katarini, dobre četrti ure nad Tržičem.

Ob spodnji Bistrici se skrči število dotokov znatno. Omenljiva je jedino Zadruga, ki ji dohaja na levem bregu po kratkem polurnem teku.

Tudi v geologičnem zmislu je tržiški svet jako mnogovrsten. Nahajajo se v njem skoro vse tvorbe, od najstarejše do najnovejših. Najstarejše sklade, obstoječe bodisi od debelega škrlca, bodisi od peščenca, dobivamo v severo-vzhodu Tržiča, ob Hudičevem mostu. Tudi kristalinični škrilec, namešan med drugim skladjem, dostikrat zanimljiv vsled obilnih organskih ostankov, nahaja se ob vzhodnem konci Košute. Gručast ali képast diorit se dobiva v obližji Tržiča, krêmen ob Bistrici. Vapnenik, brez izjeme dolomitast, sestavlja skoro vse tržiško gorovje, posebno mogočni so pa njegovi skladi v Dobrči, Storžiči in Kokovnici. Skladi iz triasne tvorbe se dobivajo posebno odlični vsled zelenega, svetlosivega porfira in vsled „Felsitporphyra“ na severnem pobočji Storžičevem. Sivega rožénca dobiš obilo ob Košuti, Bégunjščici in ob Ljubeljevem prehodu. Jurasni vapnenec sestavlja sklade vseh višjih vrhov oklepnege hribovja. Tercijarno dôbo zastopa vse gričevje v jugu Tržiča ob levem in desnem bregu spodnje Bistrice; diluvijalno in alluvijalno stopnjevina, oziroma ravnina ob Bistrici.

Tržič ima vkljub temu, da leži v primeroma nizki, proti mrzlim severnim vetrovom zavarovani kotlini, vendar le precēj ostro podnebje ter ima z bližnjo okolico za 0.4° C nižjo letno temperaturo, kot Ljubljana in za 1.5° C nižjo kot Novo Mesto in Črnomelj. Sicer se pa rada nagiba k ekstremom in je v juliji gorkejša, v januarju mrzlejša, kot ljubljanska. Tudi v higrometričnem obziru ne stoji posebno dobro, ker

zavzima gledé števila deževnih dnij in gledé množice pale mokrine jedno prvih mest na Kranjskem.

Tržič z okolico ima 6498 prebivalcev, kateri prebivajo v 34 krajih z 882 hišami. Na vsak kraj pride tedaj skoro 26 hiš in neprimeroma veliko ljudij, namreč 191. Krajev s 50 in več hišami ima tržiški svet 5, namreč: Tržič s 186, Sv. Katarino z 69, Sv. Ano s 63, Spodnje Duplje z 61 in Kovor s 50 hišami. Po več kot 300 ljudij šteje tudi le 5 že imenovanih krajev, in sicer: Tržič 1797, sv. Ana 644, Spodnje Duplje 345 in Kovor 337 ljudij. Od omenjenih 34 krajev ima 29 svoje sodišče in svoj davčni urad, oba s sedežem v Tržiči, 5 jih pa pripada sodno in davčno Kranju. V političnem obziru spadajo vsi pod kranjsko glavárstvo. V cerkvenem zmislu razpadajo v pet župnij: Tržič, Kovor, sv. Križ, Spodnje Duplje in Podbrezje z 11 podružnicami, in so podrejene vse kranjski dekaniji.

Delé se nadalje v pet občin: Tržič s 1797, sv. Križ s 1849, Kovor z 975, sv. Ana s 646 in sv. Katarina s 644 prebivalci; 5 krajev s 587 prebivalci spada pod občino Naklo v kranjskem okraji.

Za pouk skrbé četverorazrédnica v Tržiči in več jednorazrédnic v okolici.

Razven kmetijstva, s kojim se peča seveda velika večina okoliškega prebivalstva, rabi prebivalstvu tudi trgovina in obrt. Posebno važni stroki za tržiški okraj sta fužinarstvo železa in obrt z usnjem, ter njegovimi izdelki. Tržiških čevljev (zdelek tržiškega hišnega obrta) razpošlje se vsako leto na vse kraje po več sto tisoč parov. Z obrtom se peča mimo mnogobrojnih učencev, oziroma pomagačev, do 150 mojstrov, s trgovino nad 60. Tržiški okraj šteje nad 40 krčmarjev, čez 50 čevljarjev, blizu 30 žagarjev, do 20 mlinarjev, do 20 branjevcev in skoro ravno toliko krčmarjev.

Ločítev.

I.

Mračná je zrla váme,
Solzéla je grenkó,
Zamólklo ji zvenél je glás,
Prosila je ljubó.

Srcé je v bolečinah
Ji tožno jókalo:
„Ne hòdi mi na tuje, sin!“
Bolnó je pókalo.

II.

Jaz še ožrém se vánjo,
Rokó ji pomolím,
Potem, potem se žalosten
Na tuje napotím.

Klobuk potisnem dólí
Na mókre si očí,
Trdó skoz vas korakam,
Srcé mi krvaví.

Josip Kržišnik.

Nevesta.

I.
Na holmi se zvonika
Zvené zvučni zvonóvi,
V okólico razlégajo
Se žalo njih glasóvi.

Kraj lésa se mladénič
O déblo mrk opíra,
Zvonilo v srci nádejce
Poslédnje mu zatíra.

II.
Oblači se mu déva
V dragínjo veličávo,
On nima, kam polóžil bi
Utrujeno si glávo.

Zlató in svila kiti
Nje čare milosvéže,
On nima, oh, ni kje ni s čim
Si pótni les uréže.

III.
Na holmi se zvonika
Zvené zvučni zvonóvi,
V okólico razlégajo
Se žalo njih glasóvi.

Šumnó radóstni svatje
Korakajo po césti,
Vesélo gódcí gódejo
Ter vrískajo nevésti.

IV.
„Le jedenkrat naj, predno
Na vékov vek se lóčim
Še vidim zorno deklico,
Če tudi, zroč jo, póčim.“

Tak nagovarja s tiha
Srcé ga vzdihujóče
Ter obudi, razplameni
Mu hrepenénje vróče.

V.
Ozrè v bogastva žrtvo
Se. oj, bogastva žrtev,
Drug v drugega pogled uprè
Bolésten, tožno-mrtev.

Nevesta jedva, jedva
Napréje omahuje,
On róso z lica briše si,
Mračán solzi na tuje.

VI.
Na holmi se zvonika
Zvené zvučni zvonóvi,
V okólico razlégajo
Se žalo njih glasóvi.

Mrkléje in mrkléje
Zvonóvi se glasíjo —
Oslavljajo poróko li,
Pogrébu li zvoníjo?

Josip Kržišnik.

Listek.

Slovensk rokopis s 1799. leta. Gosp. Ivan Lavrič, c. kr. računski preglednik v Trsti, našel je v svojem rodnem domu (číslo 3.) v Dorencah pri Smledniku na Gorenjskem lepo pisano 67 strani obsežno knjižico, ki je poprej bila svojina njega deda Mihela Lavriča. Doslej ni bilo še moči označiti, kdo bi bil preložil na slovenski jezik:

Abschrift al Prepešf.

Nekaterih domazheh Arznij, katere so od tega uzheniga Arznata Philipa Heegveta ukep šbrane poškušene poterjene, inu ša Svetlobo dane, knuzu tem Ubogim kateri nešamorejo bolših Arznij kupiti, al dobiti. Dva Tala ima leta (Abschrift) al Prepešf, tem pervim še govori od šnotraineh, u tem drugim od šunaineh Bolezhin, inu Ran Zhloveškiga Trupla ša šleherne Bolešen, še naide vezh Sort Arznia. zhe ne pomaga ena nuzei to drugo al Treko.

Mišli pak vender šraven
de zheš Mozh te Smerti
nerašejo Rošhe u: Verte.

Na 2. strani je:

Predgovor. Na tega kater bo te Pukve nuzou.

Mujei še pošnati Selšha, inu nuzei nobenga poprei, de ga dobru pošnašh, šakei u nekaterih Selšhah še šnaide velik Strup.

Ene Selšha pak katere u eni Bolešni nuzajo, imajo u tei drugi šhkodvati.

Skorei ušlakateru Selšhe je dvoinega Spolla, namrezh: Shenškig, inu Moškiga, inu potem eden pred tem drugim vezh al pak mozhneišhi Mozh ima ošdraulati.

Od 3. do 39. strani je: „Ta prvi Tall,“ kakor n. pr.: Od Bolešni te Glaue; Arznie kader Glava boli od urozhe mokrote teh Mošhgani; Arznie ša Mertvizo; Arznie ša ta ište katere toku glauna Bolešem nadlega, koker debi imeli ob Pamet priti, al zel šgube; Arznie ša pred bošhjim Slakam obvarvati; itd.

Od 40. do 61. strani je: „Drugi Tall od domazleh Arznij, katere šo nuzne ša unaine Bolešni, inu Rane na Rokah inu na Nogah.“ Na primer je čitati: „Arznie enmo Shvoh Glidu Mozh dati; Arznie ša švite inu špahniene Glide; Arznie ša prehodene Kitte; Arznie kader Kitte šame od šebe bolle, itd.

Na 60. strani je zabeleženo:

„Laibah den 20ten März 1799.“

Od 62. do 67. strani je še: Regiſter.

O jezici v tem rokopisi govoriti, mní se mi, osvobaja me čitatelj sam, ker mu uže navedene vrstice jasno pričajo, koliko bi mi bilo dovoljeno tū reči o pregibovanji, skladnji, pravopisi in koliko o čistosti slovensčine. Ž—b.

Poljedelski zakoni. Pri Kleinmayrji in Bambergu je prišla na svetlo knjižica: „Die landwirthschaftlichen Gesetze und Verordnungen des Herzogthums Krain“ für Land- und Forstwirthe, politische Beamte, Gemeindevorsteher, zunächst für die krain. Lehrer und Lehramts-Zöglinge. Mit einigen Erläuterungen, herausgegeben von Prof. Wilh. Linhart. Laibach, 1886, 8, 88 str. Cena 50 kr. Knjižica obseza zakon o poljedelstvu koristnih ptičih, o pokončevanji gosenic, hrostov in družih škodljivih žuželk, o pokončevanji prdečnic in drugega škodljivega plevela, o varstvu poljskih pridelkov, o naredbah za povzdigo ribarstva po suhozemeljskih vodah, o prepovedanem lovskem času, gorski zakon, zakon o spuščanji zasobnih žrebecv za konjsko plemenitev, zakon zoper razploditev trsne uši. — Vsem tem zakonom so pridejani dotični izvršitveni ukazi in kratka poučila. Knjižica je kaj priročna, a ustrežala bi gotovo še bolje namenu svojemu, da je g. pisatelj tem poljedelskim zakonom pridejal tudi pravilni slovenski prevod iz deželnega zakona. Tako pa ugaja samó tistemu krogu kranjskega prebivalstva, ki je večš nemškemu jeziku.

„Pro Slavia.“ Tako se imenuje list, katerega je pred nekoliko tedni s pomočjo nekaterih italijanskih pisateljev slovenskega rodū v Starem mestu na svetlo dal prof. Silvio Refatti ter natisnil Giovanni Fulvio. List se prodaja po 50 centesimov in skupiček je namenjen Slovencem, živečim v Št.-Peterskem okraji ob Nadiži v Italiji, katere je dné 8. julija t. l. zadela grozna povodenj. V članku „Ave, dolor!“ pozivlje G. Marinelli v Pontebi Italijo, naj pomaga italijanskim Slovencem in naj se spominja „che all' estremo suo confine orientale abita una gente buona, sobria, laboriosa e forte“ — narod, ki že stoletja prav z otroško ljubeznijo obdeluje zemljo očetov svojih in kateri bi ob nevarnosti kakor pravi brat italijanskega naroda, navdušen za svobodo, z vso domovinsko iskrenostjo branil meje domovine svoje. Pisatelj G. Clo dig [ako se ne motimo, brat tržaškega c. kr. deželnega šolskega nadzornika viteza Klodiča — Sabladoskega] opisuje potem okraj Št.-Petra ob Nadiži in njegove prebivalce, z živo besedo slaveč

njih lepo domovino, njih priproste šege in poetične navade, njih domača opravila in njih trgovino, a opisujoč tudi grozno uimo dné 8. julija. — V razpravi „Dell' origine degli Sloveni nel Friuli“ opisuje don Giovanni Trinko največ po Rutarjevih spisih italijanske Slovence z zgodovinskega stališča. — Gosp. Valussi Pacifico nam pod naslovom „I progressi economici della Slavia italiana“ pripoveduje o gospodarskih napredkih italijanskih Slovencev ter jim svétuje, kako bi jim bilo možno ondotne gospodarske razmere izboljšati. „Italia è una buona madre“, pravi pisatelj, „che considera i suoi figli come tutti uguali e come tali li ama. Così si comprenderà che cosa significano le parole Slavia italiana, che è quanto dire, una stirpe slava d'origine, ma fatta italiana dalla civiltà comune.“ — G. U. Cornelio pripoveduje v spisu „Agro e proprietà per gli Slavi“, zakaj Sloveni tako iskreno ljubijo svoj dom. — G. Vogrig priobčuje nekaj slovenskih pregovorov v italijanskem prevodu in rusko legendo „Il lago di Giden.“ List prinaša tudi več pesmij, katere so zložili Rogantino, S. Refatti in znani D. Podrecca. Do malega vse spise preveva iskrena ljubezen do ožje domovine laško-slovenske, a še iskrenejša do — Italije. In s tem je povedano vse!

Hrvaška književnost. „Akademija znanosti in umetnosti“ izdala je čvetero jako zanimivih knjig in sicer: „Spomenici hrvatske krajine“, II. del, v katerem je Rade Lopašić zbral in uredil pismene spomenike od leta 1610. do 1693., to tri nove knjige „Rada“. Prva, t. j. LXXVIII. knjiga ima to-le vsebino: Kristalinčno kamenje u Fruškoj gori od dra Kišpatića; Lučbeno izraživanje Jamničke alkaličko-muriatičke kiselice od dra. Janečka; o nekih vlastitostih determinanta verižnika od dra. Studničke. V LXXIX knjigi čitamo: Imena Slovincin i Ilir u našem gostinju u Rimu poslije g. 1453. od dra. Črnčića; Ivan, arcidjakon gorički, domaći pisac u XIV. veku od Tkalčića; Nutarne stanje Hrvatske prije XII. stoljeća, II. Crkva hrvatska, od dra. Račkoga; Religija Srba i Hrvata na osnovi pjesama, priča i govora narodnog, II. dio, Pojezda, Prijezda i Zora od Nodila. V tem ko sta te dve knjigi strogo znanstveni, zanimala bode LXXX. knjiga „Rada“ vsacega omikanega rodoljuba, Hrvata in Slovenca, kajti to knjigo je izdala „Akademija“ na spomin literarne naše petdesetlétnice, kakor nam kaže isti naslov: U proslavu petdesetgodišnjice prieporoda hrvatske knjige godine 1885. Res, lepšega in dostojnejšega spomenika našem národnemu preporodu akademija ne bi mogla postaviti, in s tem je gotovo ustregla vsakemu domoljubu, ter najbolj koristila národní ideji. Da je res tako, kaže nam vsebina sama. Najprej čitamo: Uvodni govor, što ga je govorio predsjednik dr. F. Rački 16. studenoga 1885.; potom: Obrana i razvitak hrvatske narodne ideje od g. 1790. do 1835., od Smičiklasa; O dru. Dimitriji Demetru kao dramatiku ilirske dobe, od dra. Markovića; Naš napredak u prirodnih znanostih za minulih 50 godina, od dra. Šuleka; Napredak mineralogije i geologije u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji od 1835. do 1885. od dra. Pilara; O napredku arkeologičke znanosti u našoj hrvatskoj zemlji, od S. Ljubića; Pogled na istoriju naše gramatike i leksikografije od 1835. godine, od Budmana; Zoologija i Hrvati, od prof. Brusine; Načrt hrvatske historiografije; od g. 1835—1885., od dra. Fr. Račkoga. Prepričani smo, da bo vsak Slovenec rad segel po ti prezanimivi knjigi, ki nam polaga natančen račun o ravno minuli prošlosti ter nas osrečuje za bodočnost, da ne obupamo, ampak da s tem većim trudom pridno in stanovitno nadaljujemo težavno delo v národnem vinogradu svojem.

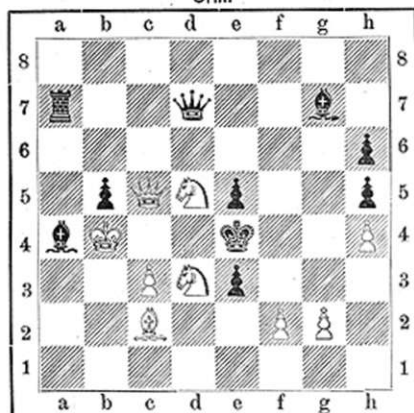
Šah.

Ureduje Janko Kalan v Velikih Laščah.

XXX. naloga.

Zložil Robert Braune v Kočevji

Črni.

Beli.

Beli naredi mat v 3 potezah.

Rešitev

XXVIII. *) naloge v 8. zvezku „Ljubljanskega Zvona“.
(Rob. Braune-ta.)

Beli.

1. S e5—c4
2. D h5—e5 †
3. L b4—c3 †

ali T h4—h3 †

Črni.

2. K d4×e5 ali e3
1. L d2×c4

mat.

a.

- T a8×d8
- T d8×d5

mat.

b.

- K d4×c4
- K kakor koli

mat.

1. . . .
2. e4—e5 †
2. D h5—e8

ali d1 †

oziroma: e5—e6 † in mat.

6. partija.

Igrana na mednarodnem turnirju v Londonu v 20. dan julija 1886. l., ki ga je bila priredila „British Chess Association“. Zmagalen v tej partiji, E. Schallopp-u iz Berlina je bilo prisojeno

*) V 8. številu stoji vsled pomote XXVII

specijalno darilo za najbriljantnejšo partijo, igrano na omenjenem turnirju.

Španska igra.

Beli.

I. Gunsberg iz Londona.

1. e2—e4
2. S g1—f3
3. L f1—b5
4. d2—d3!
5. c2—c3
6. L b5—a4
7. h2—h4
8. L c1—g5
9. D d1—e2?
10. e4×d5
11. d5×c6
12. c6×b7 †
13. 0—0
14. L a4—c2? *)
15. L g5×f6
16. L f6—e5 †
17. D e2—e5 †
18. D e5—e4
19. D e4—a4
20. T f1—c1
21. d3—d4
22. S b1—a3
23. T c1—e1

Črni.

E. Schallopp iz Berlina.

- e7—e5
- S b8—c6
- S g8—f6
- S c6—e7 †)
- c7—c6
- S e7—g6
- h7—h5
- D d8—b6
- d7—d5 †)
- L c8—g4!
- 0—0—0
- K c8—b8
- D b6—a6
- e5—e4
- e4×f3
- S g6×e5
- L f8—d6
- T h8—e8
- f3×g2 †)
- D a6—b6 †)
- L d6—f4!
- L g4—f3
- D b6—f6 †)

Beli se podá.

Opomnje.

*) To potezo je prvi uvedel v praktično igro Anglež Mortimer na mednarodnem turnirju Londonskem 1883. leta. — Kmeta e5 beli ne sme vzeti zavoljo 5. c7—c6 in 6. D d8—a5 †, na kar izgubode jednega oficirja.

*) Krepka poteza! Črni žrtvuje dva kmeta, da dobo silen naskok; poteza d7—d5 jako zadržuje belih kamenov razvitek.

*) Prava poteza je bila tu L a4—d1, ki bi bila zaprečila preteči c5—e4.

*) Elegantno igrano! Vzame-li beli damo, bil bi mat v 3 potezah: g2×f1D, K f1—; L h3 †, K g1—; T e1 †.

*) Preteč L h2 † in potem D b6—f2 †.

*) Lepše nego D b6—d6; zdaj preti L h2 † in na to D h4 †.

„Ljubljanski Zvon“

izhaja po 4 pole obsežen v veliki osmerki po jeden pot na mesec v zvezkih ter stoji: vse leto po 4 gld. 60 kr., pol leta po 2 gld. 30 kr., četrt leta po 1 gld. 15 kr.

Za vse neavstrijske dežele po 5 gld. 60 kr. na leto.

Posamezni zvezki se dobivajo po 40 kr.

Lastniki in založniki: Fr. Levec i. dr. — Izdajatelj in odgovorni urednik: Fr. Levec. Uredništvo in upravnništvo v Ljubljani, v knežjem dvorci v Gosposkih ulicah, 14.

Tiska „Narodna Tiskarna“ v Ljubljani.

Navodilo

o pravilnem igranju šaha za začetnike.

(Dalje.)

Kratka teoretična razprava o odpretjih (otvorjenjih).

I. Odprte igre.

A. Igra s kraljevim skakačem.

	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	XIII.
1.	e2—e4	..	..	..	..	..
2.	e7—e5 Sg1—f3	..	..	..	..	..
3.	d7—d5? e4×d5	..	D d8—f6? L f1—c4	d2—d4!	f7—f5? S f3×e5!	L f1—c4 f5×e4 S f3×e5
4.	e5—e4 Dd1—e2	D d8×d5 S b1—c3	D f6—g6 0—0	e5×d4 e4—e5	D d8—f6 d2—d4	D d8—g5 S e5×f7!
5.	D d8—e7 S f3—d4	D d5—e6 L f1—b5†	D g6×e4 L c4×f7†	D f6—b6 L f1—c4!	d7—d6 S e5—c4	D d8—g5 S e5×f7!
6.	D e7—e5 S d4—b5	L c8—d7 0—0	K e8—e7 T f1—e1	d7—d5 e5×d6e.p.	f5×e4 S b1—c3	D g5×g2 T h1—f1
7.	L f8—d6 d2—d4	L d7×b5 S c3×b5	D e4—f4 T e1×e5†	L f8×d6 D d1—c2†	c7—c6 S c3×e4!	d7—d5 S f7×h8!
8.	D e5—e7 c2—c4	L f8—d6 T f1—e1	K e7—d6 T e5—d5†	S g8—e7 S f3—g5	D f6—e6 D d1—e2	d5×c4 D d1—h5†
9.	L d6—b4† L c1—d2	f7—f6 d2—d4	K d6—e7 D d1—e1†	f7—f6 S g5—f7	d6—d5 S e4—d6†	g7—g6 D h5×h7
10.	L b4×d2† S b1×d2	a7—a6 d4×e5	K e7×f7 d2—d4	T h8—f8 D e2—h5†	K e8—d8 S d6—b7†	L c8—e6 D h6×g6†
11.	a7—a6 d5—d6	f6×e5 S f3×e5	D f4—f6 S f3—g5†	Beli je na boljem.	K d8—c7 D e2×e6	D g2×g6 S h8×g6
12.	c7×c6 S d2×e4	Beli dobode partijo, kajti črni ne sme vzeti nobed- nega ska- kača, da ne bi izgubil dame.	K f7—g6 D e1—e8†		L c8×e6 S c4—a5	L f8—d6 f2—f4
13.	a6×b5 S e4×d6†		K g6—h6 S g5—f7†		S b8—d7 L c1—f4†	e4×f3 T f1—f3
14.	K e8—d8 D e2×e7†		K h6—g6 S f7×h8†		K c7—b6 S b7—c5	S b8—c6 d2—d4
15.	S g8×e7 S d6×f7†		mat.		S d7×c5 d4×c5†	c4×d3e.p. c2×d3
16.	Beli bode zmagal.				K b6×a5 L f4—c7†	S c6—b4 L c1—f4
17.					K a5—b4 a2—a3†	L e6—f7 L f4×d6
18.					K b4×c5 b2—b4†	c7×d6 S g6—h8
19.					K c5—d4 0—0—0†	Beli bode zmagal.
20.					K d4—e4 L f1—d3†	
21.					K e4—d4 T h1—c1	
22.					K d4—c3 L d3—a6	

Beli zmaga.

OPOMNJA. Varijanti XII. in XIII. se tudi še prištevata nepravilnim branitvam; poteza 2. f7—f5, katere zadnjič nismo bili omenili, imenuje se „gambit na drugo roko“.

„Ljubljanski Zvon“

izhaja vsakega meseca 1. dan v zvezkih, po 4 pole velike osmerke obse-
sezajočih, ter stoji v Ljubljani na dom pošiljan ali po pošti prejemam:

za vse leto	4 gld. 60 kr.
„ pol leta	2 „ 30 „
„ četrt leta	1 „ 15 „

Po vseh deželah zunaj Avstrije stoji „Ljubljanski Zvon“ po 5 gld.
60 kr. na leto.

Posamezni zvezki se oddajajo po 40 kr

Dobivajo se tudi še:

„Ljubljanski Zvon“, II. tečaj (1882) nevezan po	3 gld. — kr.
v Bonačeve platnice vezan po	4 „ 20 „
„Ljubljanski Zvon“, III. tečaj (1883) nevezan po	3 „ — „
v Bonačeve platnice vezan po	4 „ 20 „
„Ljubljanski Zvon“, V. tečaj (1885) nevezan po	4 „ — „
v Bonačeve platnice vezan po	5 „ 20 „

Letnik I. (1881) in IV. (1884) sta nam že pošla.

Vrhu tega se dobivajo pri podpisnem upravnistvu:

„Rokovnjači.“ Zgodovinski roman, spisala Jos. Jurčič in

Janko Kersnik po 50 kr.

Upravnistvo „Ljubljanskega Zvona“

Ljubljana, Gosposke ulice 14.

OZNANILO.

Večkrat mi dohajajo vprašanja, če se dobivajo pri meni tudi
platnice za prejšnje letnike „Ljubljanskega Zvona“. Naznanjam, da
se dobivajo za vse dozdanje letnike v raznovrstnih barvah.

Janez Bonač,

knjigovez, Poljanska cesta, 10.